

СТОПАНСКА КОМОРА НА МАКЕДОНИЈА

**75 ГОДИНИ КОМОРСКО ОРГАНИЗИРАЊЕ
ВО МАКЕДОНИЈА**

СКОПЈЕ
1998 година

Вовед

Коморите, како најширок облик на организирање на стопанството, се појавуваат како резултат на капиталот, односно политиката и економијата. Затоа, не ретко нивното постоење и развој се поистоветуваат со изразената институционалност на државната моќ во стопанските активности, што е карактеристика на современиот свет. Оттаму, произлегува и честопати искажаното обележје, во најголем број научни публикации, дека коморските организации "се репрезент и застапник на интересите на стопанството".

Појавата на коморските организации најчесто се поистоветува со општествено-економскиот развој и структурата на капиталистичкото општествено уредување. Во научната литература почетоците на коморското организирање се бараат уште во XVI-от и XVII-от век, а тие се поврзани со два датума. Првиот е 1599 година, кога во Марсеј е создадено тело, кое по начинот на конституирањето и по функциите потсетува на организацијата на француските комори. Вториот, 1650 година, кога за прв пат е употребен поимот "Комора за трговија". Заслужува да се истакне дека, според одредени историски документи, коморското организирање било присутно и во Стариот Рим, во кој според некои италијански автори постоеле определени облици на здружување на занаетчиите и трговците.

Коморите се карактеристика на сите општествено-економски и политички системи. Како и многу други институции и асоцијации, разликите и нијансите во коморското организирање се резултат на продукционите односи на определено општествено уредување. Но, секогаш тие биле и се значаен економски и политички фактор, и според многу аналитичари, според редоследот на вредноста, се вбројуваат веднаш по најрепрезентативните политички институции - парламентот и владата.

Затоа, уште речиси пред еден век еден од премиерите на Велика Британија ја има искажано мислата дека: "Подобро е Комората да ја имаме како партнер на Владата во конципирањето на законите, отколку како опонент во нивната примена во живот." Веројатна причина за ова сознание се тешкотиите и приговорите во примената на законите и другите мерки што тогашните власти ги имале од страна на коморите. Карактеристично е да се истакне дека науката коморското организирање не го поистоветува со општествените организации. Но, без разлика на научниот третман, недискутабилна е меѓусебната условеност на коморскиот и политичкиот систем, со напомена дека коморите, иако се резултат на продукционите односи, по начинот на конституирањето се потпираат на политичкиот систем. Во зависност од политичкиот систем и типот на државното уредување, се дефинира нивната општествена природа и правна положба.

Меѓународното економско поврзување на стопанствата и неговите специфични облици и структури, наметнато како императив во далечното минато - со зачетоците на развојот на стопанството, добило во своето значење со интензивниот развој на националните економии и потребата за воспоставување односи во меѓународната соработка. Затоа, не намалувајќи ги другите функции на коморското организирање, мора да се истакне дека една од основите е придонесот во меѓународното економско поврзување на националните економии, преку воспоставување меѓукоморска соработка, соработка со други стопански здруженија и организации, иницијативност за поврзување на фирмите, заштита на деловните односи, јакнење на деловниот морал, промоцијата, пропагандата и претставувањето и други форми на меѓусебна комуникација. Оттаму, не е случајно што најголем број национални коморски организации членуваат во Меѓународната трговска комора, чија основна задача се прашањата од меѓународните економски односи. Меѓународната трговска комора, како невладина организација, има статус на член во Економско-социјалниот совет на ООН. Со конституирањето на оваа меѓународна организација е реализирана идејата за интернационално економско обединување на деловните луѓе

и нивните национални економии. Стопанската комора на Македонија од 1994 година стекна статус на член на Меѓународната трговска комора.

Во функција на унапредување на меѓународната соработка, формирани се и други асоцијации на коморското организирање, меѓу кои посебно заслужува да се истакне Европската комора. Исто така, со своето значење во организирањето на оперативните работни активности се истакнуваат и мешовитите комори, деловните совети и билатералните договори на коморските организации, востановени со единствена цел - поттикнување на активности за унапредување на соработка меѓу стопанствата.

Стабилноста на коморското организирање од аспект на остварувањето на нивните основни функции е во непосредна зависност од изградениот однос во државите за независноста во нивното делување, како траен интерес на стопанството. Тие треба и мораат да работат како деловно-стручни организации, да настапуваат аргументирано и аналитички за прашања од непосреден интерес за тековното работење и за развојот на стопанството, да работат на унапредувањето на работењето и развојот на фирмите, а преку тоа и на националните економии, да поттикнуваат унапредување на меѓународната соработка, на квалитетот на производството, на научно-истражувачката работа, техничко-технолошкиот развој, стручното оспособување на кадрите и сл. Во овој контекст многу е битно државните органи во креирањето на макроекономската политика и тековниот економски систем поинтензивно да соработуваат со коморскиот организам, со цел тој систем и политика да имаат поголема животворност.

Притоа, коморското организирање не треба да се поистоветува со политичкото, бидејќи има неспоредливо подруги цели во извршувањето на основните функции, во начинот на нивното остварување. Но, практиката покажува дека стабилноста на коморското функционирање, пред се, од аспект на местото, улогата и задачите е различна во многу држави и е условена од стабилноста на политичкиот систем. Не треба, ниту коморските организации да настојуваат да остваруваат подруги задачи од оние поради кои произлегуваат од нивните основни функции

поради кои се основани, ниту, пак, државните органи да преземаат дел од функциите на коморското организирање. И во едниот, и во другиот случај, се прави злоупотреба која го обезвреднува коморското организирање, дава погрешна слика за организираноста на државата и стопанството, согласно пазарните законitosti.

Коморите, како деловно-стручни организации, се императивна потреба на стопанството. Потреба која, како што се истакна, е со долговековна традиција и како таква, според мислењата на многумина аналитичари, е неопходност на националните економии. Остварувањето на оваа потреба го истакнува достигнатиот степен на развојот на пазарната економија во една држава и ја искажува подготвеноста да завладеат капитал-односите.

Анализирајќи ги почетоците, функциите и значењето на коморите во светското стопанство, би било неправедно ако не се спомене и историјатот на развојот на коморското организирање во Република Македонија.

Првите зачетоци на коморското организирање на територијата на Македонија датираат од 1922 година, кога со Закон е основана Трговско-индустриската комора, со седиште во Скопје, како професионална организација - претставничко тело за заштита на професионалните стопански интереси на своите членки.

Со Законот за претпријатијата од 1931 година, коморите се трансформирани во советодавен и помошен орган на државната власт, преземајќи истовремено одредени јавно-правни функции (издавање дозволи, уверенија, легитимации, вршење на арбитражно судство, именување вешти лица и сл.). Со оваа регулатива, функциите на Комората се подредуваат на интересите на државата, а тоа прави да се изгубат фундаментите на коморското организирање.

Со Повелбата на Президиумот на АСНОМ од 18 февруари 1945 година е формирана единствена Трговска индустриска комора со надлежност на територијата на тогашната македонска федерална единица. Од овој период во Република Македонија започнува интензивниот развој на стопанството и на коморското организирање. Тоа е најзначајниот и најтешкиот период на стопанската и на коморска

активност - санирање на уништените стопански објекти, организирање на индустриското производство и спроведување на аграрната политика. Улогата на Комората во извршувањето на крајно сложените задачи е значајна, а се организира на подрачјето на целата држава, преку формираните трговски здруженија во 26 градови и угостителски здруженија во 16 градови.

Во периодот до 1962 година, кога со Закон е формирана единствената Стопанска комора на Македонија, делуваат неколку гранско организирани комори, кои дадоа значаен придонес во афирмацијата на коморското организирање во Република Македонија. Комората, како облик на организирање на стопанството во Република Македонија, со својата активност, извршувајќи ги своите функции, даде огромен придонес за развојот на македонското стопанство, а, пред се, за стручното оспособување на кадрите, подобрување на квалитетот на производството, развојот и афирмацијата на стопанските потенцијали преку пропагандна, промотивна и претставничка функција на одделни специјализирани организации, чиј основач беше Стопанската комора.

Местото, улогата и значењето на коморското организирање во Република Македонија, во современи услови, како облик на здружување на стопанството, не може да се оспорува. Комората, како деловно-стручна организација, има приоритетна задача да ги застапува интересите на стопанството. Основната претпоставка за определување на местото на оваа организација во економскиот систем на државата треба да се потпира на нејзината стручност, оперативност, креативност и аргументираност за сите прашања од интерес за стопанството.

Посебно е значајна улогата на Комората во транзициониот период, во организирањето активности за забрзување на реформите на стопанскиот систем, сопственичкото и структурното трансформирање, заради зголемување на ефикасноста во стопанството и успешно спротивставување на конкуренцијата. Во рамките на тоа се и организираниите активности за унапредување на економските односи со странство, стручното усовршување на кадрите во стопанството, унапредување на квалитетот на производството, техничко-технолошкиот

развој преку поврзување со партнери од странство и неопходното информационо поврзување.

Коморите своите активности мора да ги прилагодуваат на потребите на стопанството. Местото и улогата на коморите во современите стопански системи не можат да дојдат во прашање. Нивните функции се изразени во пазарните економии, како израз на потребите и интересите на стопанството. Колку нивната програмска активност е во функција на потребите на стопанството, толку повеќе се истакнува нивното место како деловно-стручни организации во вкупниот економски систем на државата, а се зголемува и нивниот придонес во развојот на стопанството и државата во целина. Кон овие современи потреби и барања ќе се стреми и натамошното ангажирање на Стопанската комора на Македонија.

КОМОРИТЕ И СТОПАНСКИОТ РАЗВОЈ

СТОПАНСТВОТО МЕЃУ ДВЕТЕ СВЕТСКИ ВОЈНИ

Во периодот меѓу двете светски војни стопанството на Вардарскиот дел на Македонија беше неразвиено, со доминација на примитивно земјоделско производство и почетоци на развото на капитализмот карактеристични за првобитната акумулација на капиталот. Соодносот меѓу земјоделството и индустриското производство изнесувал 89% : 11%. Егзистирале и работеле мал број претпријатија во индустријата кој што во 1939 година изнесувал околу 100, со само околу 7.800 работници. Непосредно пред Втората светска војна биле вработени вкупно 17.392 лица.

Структурата на стопанството била многу сиромашна, првенствено во примарната фаза, што било одраз и на систематската политика на експлоатација и оттуѓување на постојаното и новосоздаденото богатство.

Формираните индустриски капацитети по големина биле мали и со техничко-технолошки неразвиена опрема. Во вкупниот број индустриски претпријатија во првата југословенска држава, меѓу двете светски војни, Македонија учествувала со 2,98%, во вкупно инвестираниот капитал со 1,99%, а во вкупно инсталираните коњски сили со 1,55%. Некои од поатрактивните претпријатија, рудници и земјоделски капацитети биле во сопственост на странци.

За време на Втората светска војна, поголем број од малите стопански и индустриски капацитети биле разрушени и престанале со работа, железничките пруги биле наполно уништени, рудниците затворени, а не помали штети претрпеле и болниците, училиштата и другите објекти - објекти на сиромашната и неразвиена инфраструктура.

СТОПАНСКИОТ РАЗВОЈ ВО ПЕРИОДОТ 1945-1996 година

Во анализираниот период, кој што се поклопува и со педесетгодишната дејност на Стопанската комора, остварени се значајни промени во економската структура на Република Македонија, поаѓајќи од материјалните, кадровските и финансиските ресурси со кои се стартуваше во 1945 година.

Приоритетна задача во првата деценија по ослободувањето во 1945 година, беше да се изврши обнова на разрушената земја, посебно на стопанските потенцијали, со цел да се создадат елементарни услови за развој при ограничени материјални и производни фактори. Стопанскиот развој и индустријализацијата, согласно општествено-економските услови кои тогаш доминираа во административно-централистичкото планирање, започнаа да ги остваруваат околу 150 претпријатија, со 26.430 работници, од кои 10.400 работници во индустријата. При таква ниска и сиромашна стопанска структура, тутунската индустрија и обоената металургија учествуваа со преку 50% во структурата на вкупното индустриско производство.

Периодот од ослободувањето до 70-тите години се карактеризира со создавање иницијални услови за индустријализација, што резултира со постепена диверзификација на стопанската структура и релативно повисоко ниво на економска и социјална развиеност.

Периодот на 80-тите години се карактеризира со стагнација во развојот во споредба со стапките на пораст на индустриското производство и бруто-општествениот производ во претходните години, што претставуваше резултат на кризата што ја зафати тогашната југословенска федерација. Македонија, како стопански недоволно развиена република, последиците од кризата и стагнацијата ги поднесуваше многу потешко. Но, тоа беше резултат и на вкупниот однос на силите во тогашната федерација. Последиците на стагнацијата во Македонија се реперкуираа преку тоа што тешко се менуваше постојната стопанска структура во правец на освојување нова производна ориентација кон повисоки фази на производството. Не

постоеше соодветна финансиска валоризација на производството и отсуствуваа поголеми импути врз стопанскиот и општествениот развој во целина. Како резултат на таа политика, релативните разлики во степенот на развиеност со развиените републики на југословенската федерација за целиот период не се намалени, туку се продлабочени.

Периодот до 90-та година глобално го карактеризира позабрзан развој на општествениот сектор на стопанството и во негови рамки на индустриското производство, што, впрочем, како политичка определба од среднорочните планови се настојуваше доследно да се реализира. Наспроти тоа, развојот на приватниот сектор во стопанството беше занемарен, со таа карактеристика што развојот на приватното земјоделско производство остваруваше пораст. Како резултат на ваквата развојна и макроекономска политика, со нагласен примат на индустријализацијата Македонија прерасна од аграрно подрачје со ниска застапеност на интензивно производство, што беше карактеристика и во првата деценија по ослободувањето, во стопанство со индустриски карактер.

Најезактна потврда за тоа е порастот на индустријата во формирањето на општествениот производ. Така, во 1953 година индустријата учествувала со 14,2%, а во 1996 година со 39,3%; трговијата во 1953 учествувала со 22,7%, а во 1996 година со 19,7%; земјоделството учествувало во 1953 година со 38,1%, а во 1996 година со 17,8%; градежништвото учествувало со 12,5%, а во 1996 година со 6,6%; сообраќајот и врските учествувале со 6,1%, а во 1996 година со 6,0%, занаетчиството учествувало со 4,5%, а во 1996 година со 2,1%.

Во изминатиот педесетгодишен период присутен е неспоредлив развој на материјалната основа на стопанството анализирано преку големината и структурата на основните средства. Во 1945 година вредноста на основните средства во индустријата била незначителна. Големите вложувања по овој период придонесоа за јакнење и проширување на материјалната основа, при што основните средства во периодот од 1953 година до 1983 година се зголемени за 19,6 пати, а до 1995 година за преку 20 пати. Тоа значи дека само едно од поголемите

претпријатија располага со вредност на основни средства со каква што располагала целата индустрија во периодот до ослободувањето.

Во овој период квалитативно е променета економската и техничката структура на основните средства. Вложувањата во индустријата беа изразито високи, што се одрази и на нејзиното учество во вкупните основни средства во стопанството, и тоа од 34,1% во 1952 год. на 51,8% во 1996 година. Покрај индустријата, за одбележување е зголемувањето на вредноста на основните средства и на потенцијалот и во другите области и гранки, во прв ред градежништвото, сообраќајот и врските, трговијата, земјоделството итн.

Значајни квалитативни промени се забележани и во техничката структура на основните средства. Тоа, нормално наметнуваше потреба од високо учество на градежните работи заради изградба и развој на новите капацитети. Истовремено, реализирани се и големи вложувања во опрема, кои значително го зголемуваат учеството во вкупните основни средства. По таа основа, подобрена е и опременоста на стопанството, анализирана преку вредноста на опременоста по вработен.

Промените во материјалната основа на стопанството во изминатиот педесетгодишен период се резултат на интензивна инвестициона активност, која имаше соодветни амплитуди од еден до друг среднорочен период. Во периодот до 70-те години, поголемиот дел од инвестиционата потрошувачка беше насочуван кон крупната инфраструктура (сообраќај, енергетика, стратешките индустриски гранки, и тоа црната и обоената металургија, хемиската индустрија, индустријата на неметали и сл.). Иако е присутна различна динамика од период до период, учеството на инвестиционата потрошувачка во општествениот производ во 1955 година изнесува 38,7%, а во 1996 година изнесува 17,8%. Квалитативни промени се забележуваат и во промената на техничката структура каде што инвестициите во опрема заземаат значајно место. Промени се забележани и во карактерот на инвестиционата изградба, при што од големото учество на изградба на нови капацитети што е карактеристично за првата половина од изминатиот педесетгодишен период, во втората половина од овој период се забележува зголемено учество на реконструкција и модернизација на

постојните капацитети, преку отстранување тесни грла во производството, воведување нови техничко-технолошки решенија, насочени кон зголемување на ефикасноста и подобрување на условите на работењето.

Глобално може да се констатира дека периодот од 1945 до 1990 година, во кој доминира општествената сопственост, карактеристичен е со развојна ориентација кон капитално и енергетски интензивни гранки и производи. Од тоа произлегува и генералниот заклучок дека развојот е темелен пред се врз порастот на вработеноста, а не со ориентација кон технички прогрес.

Во согласност со таквите развојни определби се создавала и организационата структура во стопанството. Нејзина глобална карактеристика е формирањето големи системи во разни области на стопанството, додека развојот на мали и средни претпријатија беше запоставуван.

По прогласувањето на независноста и самостојноста, стопанството на Република Македонија се најде пред магистралните предизвици на реструктурирање и реформи:

- изградба на економски систем и соодветни институции иманентни на пазарно стопанство, карактеристични за развиените западни економии;

- приватизација на претпријатијата и развој на претприемништвото и приватната иницијатива;

- одржување на репродукцијата и разрешување на проблемите што ги предизвика војната во некои делови на поранешна Југославија, економските блокади и штетите од тоа, затвореноста на пазарите, заостанатоста во техничко-технолошкиот развој и слично;

- реструктурирање на стопанството во насока кон поголема конкурентност, примена на меѓународните стандарди во работењето и заштита на околината;

- зачленување во меѓународните финансиски и други специјализирани организации, со долгорочна ориентација за полноправно членство во Европската унија.

Приватизацијата е отпочната уште од 1990 година. Во последно време процесот се одвива со забрзан интензитет, при што наскоро треба да се изврши и приватизација на поголемите и позначајни индустриски капацитети, а во тек е приватизацијата и на земјоделските комбинати, како и на делови од инфраструктурата. Проблемите што го следат стопанството во тековната репродукција на краток рок не овозможуваат поцелосно да се согледаат ефектите од ефикасноста на остварените приватизации.

Во организационата структура на стопанството доминираат приватните претпријатија. Имено, на крајот на 1995 година регистрирани се вкупно 90.543 претпријатија, од кои 86.807 приватни, и тоа претежно во трговијата - 55.364, акционерски друштва 668, друштва со ограничена одговорност 35.026, јавни претпријатија 84 итн.

Организационата структура е неспоредлива со истата од пред 50 години, не само според бројот, туку и според содржината. Се разбира, поради транзиционите проблеми се уште е мал придонесот на новите приватни претпријатија во формирањето на општествениот производ, во алиментирањето на буџетските потреби и влијанието врз развојот, каде што се уште доминираат трансформираниите акционерски друштва.

Република Македонија стана членка на Меѓународниот монетарен фонд, на Светската и Европската банка и на други меѓународни финансиски организации уште во 1993 година. При крај се подготовките за зачленување во Светската трговска организација, а се парафира спогодба за трговска соработка со Европската унија.

Наспроти релативно поволното надворешно институционално ситуирање, проблем на транзицијата е одржувањето на репродукцијата како резултат на загубените пазари и забавеноста на структурните промени поради економските последици од блокадите. Во тие услови голем број претпријатија и гранки имаат изразени проблеми во производната и финансиската активност, што придонесе одделни капацитети или производни програми да се затворат. Поради тие причини, состојбите во репродукцијата по области и по гранки не се споредливи во динамика на подолг временски период наназад, со оглед на фактот што е потребно време истите да се стабилизираат.

Со цел да се истакнат одделни резултати во стопанскиот развој во анализираниот период, во натамошниот текст ќе се прикажат состојбите во одделни стопански области и гранки.

И н д у с т р и ј а

Во изминатиот педесетгодишен период може да се потенцираат неколку позначајни глобални карактеристики на развојот на индустријата, и тоа:

- направена е квалитетна промена на производствената структура во индустријата од онаа што постоеше до 1945 година;

- промените не беа следени со подобрување на ефикасноста на индустрискиот развој, што не придонесе за адекватно валоризирање на расположивите ресурси и новосоздадената вредност;

- индустриската структура се карактеризира со голема застапеност на базно-суровински и традиционални индустриски гранки;

- структурата на индустријата е со недоволна извозна ориентираност, а со висока увозна зависност.

Подетално, развојот на индустријата по одделни периоди и по гранки и сектори, ги има следните карактеристики:

Прво, во периодот 1945-1955 година индустриското производство забележа брза динамика со просечна годишна стапка од 8,5%. Во оваа декада индустриското производство (во кое делувале околу 160 претпријатија, со близу 35.000 вработни) бележи пораст за 4 пати.

Ова е дотолку позначајно што во структурата на индустриското производство, по ослободувањето, одделни гранки воопшто не биле застапени или биле застапени со минимално учество. Гранките, пак, кои започнале со развој во овој период или пред тоа, биле со исклучително ограничен асортиман и најчесто и не секогаш со квалитет што го бараат повисоките стандарди. Таков е примерот со производството и преработката на неметални минерали, неметалната индустрија, електроиндустријата, хемиската индустрија, индустријата на градежни материјали, дрвната индустрија, индустријата на хартија, индустријата на кожа и чевли, прехранбената индустрија, итн.

Второ, во периодот 1956-1965 година е забележана најинтензивна динамика на индустриското производство, со просечен пораст од 15,2% годишно и зголемување на продуктивноста за 7,4% годишно. Во оваа деценија позабележителен подем бележат црната металургија, неметалите, металната индустрија, електроиндустријата, градежната, хемиската, текстилната и прехранбената индустрија.

Доминантно учество во индустријата, енергетиката и рударството после 1945 година има производството на лигнит, како една од позначајните индустриски гранки. Оваа гранка бележи нагласена динамика на пораст, при што оствареното производство во 1994 година во однос на 1946 година е поголемо дури за 412 пати.

Производството на електроенергија во периодот по 1945 година е незначително, но неговата динамика започнува набрзо да се движи по нагорна линија, во почетокот скромно, за да започне со поинтензивен развој во периодот по 1952 година. Ваквата динамика на енергетиката резултира со континуирано зголемување на учеството во вкупното индустриско производство: 3,4% во 1952, 8,5% во 1975, на 14,5% во 1996 год. Најзначаен електроенергетски капацитет денес во Македонија е РЕК "Битола" со вкупно годишно производство од 4.200 мил.квтч, или 70% од вкупното производство на електрична енергија.

Една од подинамичните индустриски гранки во целокупниот период е тутунската индустрија. Нејзиното учество, заедно со производството на лигнит, е најзначајно во порастот на структурата на вкупното индустриско производство. Производството на ферментиран тутун во периодот 1946-1994 година е зголемено за над 7 пати, а на цигарите за 25 пати. Со тоа оваа гранка оствари значајни 6% учество во вкупното индустриско производство. Поголеми капацитети во оваа гранка се: Тутунскиот комбинат-Прилеп, Тутунскиот комбинат "Благоја Деспотовски-Шовел"-Скопје, Тутунскиот комбинат "Боро Петрушевски" - Куманово, АД "Јака"-Радовиш.

Производството на основни сировини и материјали за репродукција, скоро во сите производствени гранки забележа висок пораст, особено во периодот меѓу 1970-1984 година. Во овој период производството на сурово железо е зголемено за 18 пати, на волнени

производи за 3,2 пати, на вештачки влакна за 9 пати, производството на стакло за 1,4 пати, ќерамиди за градежништво за 1,8 пати, шајки за 2,2 пати, режана граѓа за 1,2 пати, хартија за 5,5 пати, говедска крупна кожа за 2 пати итн. Меѓутоа, додека вкупното производството на материјалите за репродукција растеше со годишна стапка од 7,3%, капацитетите на преработувачката индустрија растеа со просечна годишна стапка од 8,8%.

Во направениот пресек на развојниот периодот 1945-1990 година, производството на суровини и репроматеријали ја постигна следната динамика: производството на олово-цинкова руда се зголеми за 24,2 пати, односно на оловен концентрат за 4,5 пати (Рудници за олово и цинк-"Злетово"-Пробиштип, "Саса"-Македонска Каменица, "Тораница"-Крива Паланка), на одливци од сив лим за 288,7 пати; машини и уреди за градежништвото и градежната индустрија за 223,3 пати; пумпи за 396 пати, челични конструкции за 696,4 пати; тули за 75,5 пати, вар за 103,3 пати, режана букова граѓа за 149,8 пати, памучни ткаенини за 360,8 пати и слично.

Производите за широка потрошувачка во овој период, исто така, забележаа динамичен пораст во повеќе гранки. Така, производството на сапуни и детергенти е зголемено за 194,7 пати, на мебел за домаќинството за 4287 пати, на лесна конфекција за 10 пати, на тешка конфекција за 111,4 пати, за 12,5 пати е зголемено производството на конзервирано овошје, а за 480,9 пати производството на конзервиран зеленчук, за 30,8 пати производството на масло за јадење, за 9,1 пат производството на цигари, за 4,1 пат, производството на ферментиран тутун итн.

Во компаративната анализа посебно внимание заслужува и производството на алуминиумски легури и пресувани производи од алуминиумски легури чиј зачеток е во 1965 - 1966 година. Во континуираниот растез на оваа индустриска гранка забележани се значајни резултати, при што оствареното производство во 1990 година е поголемо за 11,6 пати од започнатото производство во 1965 година. Најзначаен капацитет во оваа гранка е фабриката "Алумина" - Скопје.

Не помалку значајно е производството на сообраќајни средства, кое, исто така, стартуваше во 1965 - 1966 година. Производството на автобуси во 1990 година е поголемо за повеќе од 17 пати во однос на 1965 година, а на приколките за над 11 пати. Најголем македонски производител на сообраќајни средства е ФАС "11 Октомври"-Скопје, со европски и широки меѓународни перформанси на квалитет.

Производството на градежни метални елементи стартуваше во 1964 година, при што оствареното во 1990 година, во споредба со почетното, е поголемо за над 76 пати. Најзначајни капацитети во оваа индустриска гранка се: "Факом"-Скопје, "Искра"-Куманово, "Металец"-Прилеп, "Гоце Радосављевиќ"-Битола.

За потребите на индустријата во 1967 година е отпочнато производство на бело сурово железо, инготи од електрочелик и други дебели и средни лимови. Во 1990 година, во однос на 1967 година, постигнато е поголемо производство на инготи од електрочелик за 5 пати, други дебели и средни лимови за 33 пати. Во оваа индустриска гранка доминираа Рудници и железарница "Скопје" - Скопје, од кои, со трансформацијата во 1997 година, произлегоа 12 нови друштва.

Во периодот од 1965 година наваму, значително е зголемен асортиманот на хемиските производи (АД "ОХИС"-Скопје, АД "Алкалоид"-Скопје и "Хемтекс"-Скопје); во индустријата на градежни материјали и неметали (Цементарницата "УСЈЕ" - Скопје, "Кнауф - Радика" АД - Дебар, "БИМ"-Св.Николе, "Мермерен комбинат" АД-Прилеп, "Мермери"-Гостивар, РИК "Силекс" - Кратово, "ТИПО" АД - Скопје, "Киро Кучук" - Велес, "Порцеланка" - Велес); во дрвната индустрија (ШИК "Јелак"-Тетово, "Диер" - Куманово, "Треска" - Скопје, "Страшо Пинџур" - Кавадарци); во текстилната индустрија (АД "ОТЕКС"- Охрид, АД "Тетекс" - Тетово, АД "Астибо" - Штип, АД "Македонка"-Штип, АД "Декон"-Гостивар и АД "Герас Цунев"-Струмица), прехранбената индустрија ("Европа" АД - Скопје, "Витаминка" АД -Прилеп, АД "Агроплод"-Ресен, Фабриката за шеќер "4 Ноември"-Битола, АД "Благој Ѓорев" - Велес, "Македонија"-Неготино, АД "Југотутун"-Св.Николе, АД "Зора-Винојуг"-Гевгелија, АД Пивара "Скопје"-Скопје, АД "Прилепска пиварница"-Прилеп, АК "Тиквеш"-Кавадарци, Винарска визба

"Повардарије" АД - Неготино итн.); во кожарската индустрија (Кожарскиот комбинат АД "Гоце Делчев"-Скопје, Кожарскиот комбинат "Куманово", "Газела"-Скопје, "Баргала"-Штип и други).

Во повеќедеценискиот развоен период, особен белег на македонското стопанство му дадоа поновите индустриски гранки кои стартуваа од 1965 година наваму, или пак после овој период се развиваа како позначајни стопански субјекти. Во нив спаѓаат дел од металната индустрија, електроиндустријата, машиноградбата, нафтената индустрија и други. Позначајни капацитети во овие индустриски гранки се: Рафинеријата "ОКТА"- Скопје, МЗТ "Хепос", "ФАМ", "ФОР", "Пумпи" и други друштва од ова претпријатие, "Факом"-Скопје, АД "Братство"-Охрид, АД "Слобода"-Охрид, АД "Пламбит"-Битола, АД "Тане Цалевски"-Кичево, АД "Руен"-Кочани, АД "Сувенир"-Самоков, ДОО "Застава-АГП"-Охрид, АД "ЕМО" - Охрид, "Фринко"-Битола, "Раде Кончар"-Скопје, АД "Микрон"-Прилеп, АД "Злетово батериј"-Пробиштип, АД "Еуроинвест"-Прилеп.

Агроиндустриски комплекс

За генерациите, на кои не им е познато од што, со што и како се започна, најверојатно потешко им е да го разберат она што во овој полувековен период е постигнато во вкупниот развој на земјоделското производство.

Се разбира, обидот да се даде така далечна временска ретроспектива на развојот на агроиндустрискиот комплекс без длабока анализа, би дал погрешна и нецелосна слика, доколку достигнатиот развој и сегашните актуелни состојби по инерција и шаблонски се споредуваат со истите од економски развиените држави, а при тоа да не се земаат предвид објективните историски и материјално- технички услови во кои тој се остварувал.

Во првите години по ослободувањето земјоделството беше водечка стопанска област. Во вкупниот општествен производ земјоделството учествуваше со над 60%, а преку 70% од вкупното население егзистенцијата ја остваруваше исклучиво од земјоделската дејност.

Повоениот развој на земјоделството стартуваше со 6 неисправни трактори, 6 примитивни редосеалки, 20 вршалки, 57.000 плугови, 66.000 дрвени рала, а додека 38% од земјоделците немаа ни плуг, ни рало. Во вкупниот аграрен комплекс беа вклучени 57 агрономи. Единствена добра страна е што наспроти многуте реформи и преструктурирачки зафати, во земјоделството доминантната позиција на приватната сопственост над земјиштето во основа не е менувана, што во ова време на транзиција битно ја олеснува неговата трансформација.

Агроиндустриските комбинати и другите организациони видови на сопственост (општествена и задружна) управувајќи со 20% од земјиштето и 10% од добиточниот фонд во последните неколку децении не само што остварија крупни промени, туку и решавачки придонесоа за промената на структурата на земјоделското производство. Општествениот и задружниот сектор, организиран во над 300 правни субјекти, беше носител на модернизацијата на земјоделството и на развојот на прехранбената индустрија.

Како резултат на обемните инвестициони зафати во овој сектор во изминативе 50 години извршено е одводнување на 63.000 ха мочуришта и остварени се услови за наводнување на 138.000 ха, што претставува 22% од вкупните обработливи површини. Без оглед на присутните слабости и тешкотии во користењето на ХМС, тие одиграа пресудна улога во интензификацијата на производството и придонесоа за квалитетна промена на сеидбената структура. Учеството на житните култури е намалено од 87,5% на 61,2%, кај индустриските култури учеството е зголемено од 5,9% на 17%, кај градинарските производи од 4,5 % на 15,6% и кај фуражните култури од 2,1% на 5,6% итн.

Сеидбените површини под градинарски култури од околу 20.000 ха се зголемени на 60.000 ха. Значаен напредок е остварен во организирањето на рано производство на зеленчук што се реализира на 252 ха оранжерии и на околу 5.000 ха под пластеници. Со примена на современа технологија, вкупното градинарско производство е зголемено за повеќе од 6 пати, а кај пиперката, на пример, над 20 и кај доматиите за 33 пати.

Во интензификацијата на лозарството се постигнати крупни резултати. Предвоеното производство од 21.000 тони е зголемено за 11 пати, односно преку 250.000 разни видови трпезно и винско грозје.

Република Македонија денес е значаен извозник на вина, посебно во земјите на ЕУ, со просечен годишен извоз од околу 70.000 тони со висок квалитет и специфична арома.

Технолошките иновации во овоштарството овозможува вкупното производство на овошје во споредба со она од пред 50 години да биде зголемено за близу 5 пати. Тој пораст најдобро го илустрира производството на јаболко кое само во последнава деценија е зголемено за 2,6 пати.

Иако, пред се, заради индустријализацијата и процесот на деаграризацијата во сточарството не се оствари зголемување на бројот на добитокот кај сите видови, сепак, како резултат на зголемената продуктивност по грло, производството на млеко е зголемено за 2 пати, а вкупното производство на месо за 3 пати. Зголемувањето на производството на јајца за 6 пати, исто така, заслужува респект.

Со исклучок на некои сосема мали преработувачки капацитети, кои повеќе личеле на работилници, пред педесеттина години не постоело ниту еден поголем капацитет за преработка на земјоделски производи. Со значајни вложувања во преработувачките капацитети обезбедена е значајна економска мотивираност за експанзија на примарното производство. На тој план посебен придонес имаат изградените 21 ладилник со сместувачки капацитет од 102.000 тони, винарски визби со капацитет од 22.400 вагони вино, 13 капацитети за преработка на 50.000 тони овошје и 100.000 тони зеленчук.

Изградени се современи капацитети и во мелничкопекарската индустрија кои ги задоволуваат современите производствени стандарди и квалитет.

Македонија располага со 20 кланични капацитети, од кои 8 се регистрирани за извоз во ЕУ и претставуваат основа за нови асортимани на производи од месо.

Изградени се 18 конзумни млекарници во кои можат да се преработат 450.000 литри млеко во една смена. Тенденцијата на

внесување на нови видови преработки и изградбата на нови млекарници, се повеќе го супституира увозот и претставува основа за поттикнување на млекопроизводството и на прехранбената индустрија.

Од расположивите капацитети за производство на масло за јадење и шеќер, во фабриките во Велес и во Битола се добиваат 25.000 тони масло, односно 10.000 тони шеќер.

Во модернизацијата на земјоделското производство особено значење има постојаното опремување со механизација и опрема и примената на нови технологии. Во сите видови сопственост, денес во Република Македонија има над 52.000 трактори, 1.650 комбајни и т.н.

Продорот на современата технологија со внесување на најпродуктивни сорти и раси беше и останува преокупација на над 2.000 високообразовани агрономи, ветеринари и други земјоделски стручњаци ангажирани во производството и во научните и стручните институции.

Во земјоделството позначајни комбинати се: ЗК "Пелагонија"-Битола, ЗИК "Куманово"-Куманово, ЗИК "Лозар"-Велес, АК "Тиквеш"-Кавадарци, ЗИК "Струмица"-Струмица, ЗИК "Винојуг" -Гевгелија, ЗИК "Овче Поле"-Свети Николе, некои други комбинати од кои се формирани и повеќе друштва, од кои најзначајно е Друштвото со ограничена одговорност "Џумаглија" од с. Лозово.

Приватизацијата на агрокомплексот започна поинтензивно да се реализира во 1996 година.

Сообраќај и врски

Во периодот 1945-1951 година вкупната железничка мрежа во Македонија изнесуваш 746 км. пруга, од кои 506 км. нормален и 240 км. тесен колосек. По овој период континурано се менува структурата на железничките пруги, во полза на нормалниот колосек, односно постојано е вршена реконструкција на пругите. Денес, ЈП "Македонски железници" располага со 922 км. железнички пруги, целосно на нормален колосек, од кои 315 км. се електрифицирани.

За развој на патната мрежа во вистинска смисла може да се зборува дури по 1952 година. На овој сегмент од стопанството, поради неговата важна улога во развојот на другите стопански дејности и гранки, континуирано е посветувано внимание во развојните планови. Така, должината на патната мрежа во изминатиот период е зголемена за повеќе пати. Изградени се нови патишта, а старите се модернизирани. Должината на асфалтираните патишта со современ коловоз е зголемена за 4.191 км. Ваквата динамика на патниот сообраќај придонесе со него да се превезуваат повеќе патници отколку со железничкиот. Обезбедено е хоризонтално и вертикално поврзување на Македонија со квалитетни сообраќајници. Сето ова придонесе Македонија да располага со патна мрежа од 10.000 км., од кои околу 50% современа.

Јавниот патен сообраќај зазема прво место во превозот и на патници и на стоки. Во 1996 година учеството на патниот сообраќај во вкупниот сообраќај достигнува дури 91,6%. И во превозот на стоки состојбата е речиси иста, железницата учествува со 28%, а друмскиот превоз со 72%.

Товарниот и патничките сообраќај го остваруваат повеќе транспортни претпријатија, пред се: "Млаз" АД-Богданци, АД "Транс Велес"-Велес, АД "Мактранс" - Скопје, АД "Југ Турист" - Куманово, АД "Пелагонија-транспорт"-Прилеп, АД "Галеб"-Охрид, АД "Југотранс" - Струга, АД "Балкан-експрес"-Штип, АТПОС "Пролетер"-Скопје и др.

Воздушниот сообраќај, иако се движи со забавена динамика во период од речиси четириесет години, во последната деценија станува се позначајна гранка во стопанството. Од околу 4.000 превезени патници во 1950, во 1996 година тој број се зголеми за 150 пати или 600.000 патници просечно годишно. Превезените стоки во текот на истиот период се зголемени дури преку 300 пати.

Република Македонија има два меѓународни аеродрома, во Скопје и во Охрид, преку кои ефикасно се остварува внатрешниот и меѓународниот патнички и карго превоз од и до сите дестинации во светот.

Состојбите во ПТТ-сообраќајот до 1955 година се оценуваат како многу скромни и незабележителни. По 1955 година ПТТ-сообраќајот забележа значителен пораст. Во периодот од 1955-1984 година, бројот на телефонските апарати е зголемен за 22,8 пати. Во истиот период бројот на поштите е зголемен за 1,5 пати.

Следејќи го брзиот чекор на технолошкиот развој, македонската телекомуникациона мрежа се гради според меѓународни стандарди и овозможува успешна партиципација на Република Македонија во светските трендови, во постојните и новите архитектури на телекомуникационите мрежи. Во 1995 година почна да работи првата македонска јавна мрежа за пренос на податоци МАКПАК, со обезбеден опфат на целата територија на Република Македонија.

ЈП "Македонски телекомуникации" е првиот и најзначаен снабдувач на услуги преку ИНТЕРНЕТ. Бројот на претплатниците покажува тенденција на брз пораст.

Меѓународната дигитална централа во Скопје сега работи со 7.000 приклучоци. Покрај неа, во магистралната мрежа по една транзитна централа работи во Скопје со 15.000 приклучоци и во Штип со 4.500 приклучоци.

Во 1996 година започна функционирањето и на мрежата за мобилна телефонија во Македонија. Моќностите за проширување на мрежата се до 50.000 претплатници.

Градежништво

Како значајна стопанска гранка градежништвото го следеше развојниот пат на македонското стопанство и нагласената потреба за инвестиции во инфраструктурата. Најголема експанзија градежништвото забележа во периодот 1964-1984 година. Така, физичкиот обем на градежните работи во 1984 година е зголемен за околу 8 пати во однос на 1947 година. Во периодот 1947-1984 година градежништвото забележа просечна годишна стапка на пораст од 5,9%. Највисок пораст е забележан во периодот 1960-1970 год. со просечна годишна стапка од 12,3%, а потоа во периодот 1970-1980 год. од 4,6%.

Структурата на изградените објекти е детерминира во зависност од насоките и целите на инвестиционата политика.

Најмногу изградени брани и насипи (изразени во м3) се забележани од 1966-1971 год. или за околу 6,9 пати повеќе од периодот меѓу 1953-1960 година и 36% повеќе од периодот од 1981-1984 год. Најмногу мостови се изградени од 1961-1965 (11.137 м), што е за 2,5 пати повеќе во однос на периодот од 1953-1960 год. и 48% во однос на периодот 1981-1984 год.

Најинтензивна градба во периодот 1953 -1984 година , бележи станбената изградба, но, со различно темпо во одделни периоди. Во овој период просечно годишно се градени по 8.266 станови. Најголема годишна изградба е постигната во периодот 1977-1980 година со 12.335 станови годишно и 1981-1984 година со 11.454 стови годишно.

Најголема должина патишта (879 км.) се изградени во периодот 1977-1980 година, додека во периодот 1961-1965 се изградени најмногу водоводни доводи и разводни мрежи (547 км.) и најмногу културно-просветни згради (159.000 м2). Во периодот 1981-1984 год. изградени се најголем број индустриски производни згради, хали, хангари (733.000 м2) и други стопански згради (336.000 м2), најмногу објекти за здравствена дејност (149.000 м2) и најмногу фискултурни згради (45.000 м2).

Македонските градежни претпријатија по 1978 година своите активности се поорганизирано ги остваруваа и на странските пазари. Големото искуство, техничкиот кадар кој беше оспособен за најсложени градежни и проектантски зафати и значајната техничка опременост, на градежниците од Република Македонија им обезбеди работење на пазарите во Либија, Иран, Ирак, Кувајт, некогашниот СССР, Чешка, Словачка итн. На овие територии беа изведувани објекти од областа на високоградбата, нискоградбата, хидроградбата и значајни индустриски и јавни објекти. Во најдобрите времиња за градежништвото остварувана е реализација на извршени градежни работи во странство, како на пример, во средината на 80-тите години, во износ од околу 220 милиони САД долари годишно.

Позначајни капацитети во градежништвото се: ГП " Гранит" - Скопје, ГП "Пелагонија"-Скопје, ГП "Бетон"-Скопје, ГП "Маврово"-Скопје, ГП "Илинден"-Скопје, ГП "Трудбеник"-Охрид, ГП "Пелистер"-Битола.

Т р г о в и ј а

Зачетоците на трговијата и пазарот во првата деценија по ослободувањето се остварувале преку 5.640 продавници. Асортиманот бил скроман и биле застапени разни прехранбени производи, памучни и волнени ткаенини, обувки, сапун итн.

По 1955 година снабдувањето на пазарот почна да се одвива преку слободната трговска мрежа, која се повеќе се прошируваше. Во овој период почна да се развива и трговијата на големо која ја извршуваа 113 претпријатија.

Во структурата на прометот на трговијата на големо во 1955 година со над 70% бил застапен прометот на прехранбени производи, текстил и производи од текстил.

Слободното циркулирање на стоката на пазарот, брзиот развој на индустриското производство условија забрзан развој на трговијата на мало. Во 1989 година трговијата располагаше со 8.072 класични продавници, 960 продавници за самопослужување. Вкупниот продажен простор изнесуваше 765.000 м², а прирачниот магацински простор 192.000 м².

Последниве години, како резултат на пазарно ориентираната регулатива за развој на приватната иницијатива и претприемништвото, забележано е значајно зголемување на бројот на регистрираните претпријатија во трговијата, со квалитетна програма, ентериерска инфраструктура и особено збогатена понуда и асортиман на стоки.

Туризам и угостителство

Изминатиот педесетгодишен развој се карактеризира со значаен подем на туризмот и угостителството. Главна карактеристика е развојот на масовниот туризам од стационарен карактер, особено на трите природни езера, со изградба на значајни капацитети и големи вложувања во објекти со голем број легла, со стандардно ниво на услуги од сезонски карактер.

По ослободувањето Македонија располагала со 1.402 угостителски единици, од кои 98 пансиони, со 3.744 легла со остварен промет од 132.353 посетители.

На крајот на осумдесеттите години Македонија располага со околу 3.500 туристички капацитети, од кои 72 се хотели, претежно од средна категорија и други капацитети за масовен туризам, со околу 27.000 соби за комерцијален туризам, од кои околу 10.000 соби се во приватен аранжман, а околу 5.100 во хотелите, односно со околу 80.000 легла, од кои околу 13.000 во хотелите. По таа основа, остварен е туристички промет од околу 970.000 посетители со околу 3.100.000 ноќевања но, најмногу од домашни туристи. Во најдобрите години во туризмот е остваруван прилив од над 40.000.000 милиони САД долари, односно учество во вкупниот општествен производ од 2,3%.

Во секој случај, природните ресурси, културно-историските споменици и изградените капацитети, особено во езерските крајбрежја и во планинските туристички места, претставуваат потенцијални фактори за иден поинтензивен развој на туризмот. Перспективите се во обезбедувањето поповолна и побогата понуда, а со тоа и развојно рангирање на туризмот како позначаен извозен сектор.

Во делот на угостителството и туризмот најзначајни капацитети се: АД "Охрид-турист"-Охрид, ХУАД "Македонија турист"-Скопје, Хотели "Метропол" и "Белви"-Охрид, АД "Инекс-Горица"-Охрид, АД "Инекс-Дрим"-Струга, Хотел "Континентал"-Скопје, Туристичка населба "Отешево"-Ресен, Зимскиот центар "Попова Шапка", со хотелите "Славија" и "Попова Шапка", Скијачкиот центар "Заре Лазаревски" - Маврово, со сместувачките капацитети во хотелите: "Радика", "Бистра", "Фершпед". Тука се можностите и перспективите на здравствениот и бањскиот туризам: "Дебарски бањи"-Дебар, "Минерални бањи"-Негорци, "Бања Банско"-Струмица и др.

З а н а е т ч и с т в о

Во периодот од 1945-1951 година во занаетчиството биле евидентирани 7.200 дуќани со околу 7.500 вработени, кои учествувале со 9,5% во вкупниот број вработени. Учеството на занаетчиството во

вкупниот општествен производ изнесувал 4,5%. Најзастапени дејности во областа на занаетчиството биле: металопреработувачката, текстилната, прехранбената, дрвопреработувачката и услужно-комуналната. Искуството на вработените во овие дејности претставувало значајна база во зачетоците на развојот на индустријата во повоениот период.

Долго време по војната, во економската политика, на оваа дејност не и беше посветувано неопходното внимание, а како резултат на тоа учеството во општествениот производ континуирано опаѓа и денес изнесува 2,1%.

Банкарство

Финансискиот систем на Република Македонија во периодот по 1992 година значајно ги измени карактерот, содржината, институциите и механизмите. Банкарството и натаму интензивно се развива заради компатибилност со современите финансиски системи во светот.

Денешнава структура на банкарскиот систем во Република Македонија се изградуваше низ перманентни трансформации кои го менуваа неговиот лик - едни менувајќи ја само формата, а други и суштината во извршувањето на банкарската функција. Притоа, суштинска карактеристика на трансформацијата на банкарството е тоа што таа, во основа, ја следеше и се адаптираше на промените на вкупните политички и економски односи. На тој начин, динамички гледнато наназад, белезите на промените што се вршеа во политичкиот и стопанскиот систем и преминот од социјалистичкиот систем со централно-планско управување и доминација на општествената сопственост, во нов систем со пазарно стопанство и доминација на приватната сопственост со исти карактеристики се препознатливи и во промените во банкарството.

Петдеценискиот развој на банкарскиот систем на Република Македонија ги носи карактеристиките на дел од банкарскиот систем на поранешна Југославија, до монетарното осамостојување и изградбата на национален банкарски систем.

Првата банка во Република Македонија е основана во 1945 година под името Македонска стопанска банка. Паралелно со неа, на територијата на Македонија делувале и неколку филијали на југословенските федерални банки.

Во 1946 година Македонската стопанска банка била приклучена кон Народната банка на Југославија, која имала и други организирани единици кои вршеле дејност во Македонија. Со подоцнежното припојување и на другите сојузни банки, во 1952 година Народната банка станала единствена банка на југословенското подрачје, која ги вршела сите видови банкарски функции.

На почетокот на 60-тите години дојде до основање на првата македонска банка, сега под името Стопанска банка, кон која се припоија и филијалите на Југословенската инвестициона банка и Југословенската земјоделска банка.

Специјализиран вид деловни банки претставуваа комуналните банки формирани во 60-тите години кои вршеа дејност на ниво на комуна. Беа основани 29 такви банки.

Натамошниот развој на банкарскиот систем во Македонија е под силно влијание на стопанската реформа од 1965 година и на уставните промени во 1971 година.

Во периодот 1965-1971 година дефинитивно се надмина моно-банкарскиот систем и на сцената се појавија нови видови банки. Постојните комунални банки се трансформираа во комерцијално-инвестициони банки (една во Скопје и друга во Битола), а се формираа и неколку други комерцијални банки. Стопанска банка продолжи да работи како Инвестициона банка.

Согласно интенциите за окрупнување на банкарскиот систем, дојде до спојување на Стопанската банка и комерцијално-инвестиционите банки во Скопје и во Битола во една банка, под името Стопанска банка.

Истовремено, Централата на Народната банка на Југославија за Македонија прерасна во Народна банка на Македонија, како посебна институција која доби функција на емисиона банка, но и натаму во составот на НБЈ.

Во периодот меѓу 1970-1980 година банките најдиректно беа ставени во функција на стопанството. Оттаму произлезе формирањето на интерни банки во рамките на поголемите стопански системи, чие делување се вршеше исклучиво во тие рамки и за нивни потреби. Пошироки функции од овие им беа дадени на основните банки (во кои прераснаа постојните филијали на Стопанска банка, а беа формирани и нови во Веница и во Пробиштип), а особено со формирањето на Здружена банка, во која се пренесе функцијата на вршење на платниот промет со странство за своите членки. Со овој процес, се формира Стопанска банка-Здружена банка во Скопје, во чиј состав влегуваа 25 основни банки.

Во основни банки прераснаа и Југобанка - Основна банка во Скопје и Љубљанска банка - Основна банка во Скопје (и натаму во составот на своите системи во Белград и во Љубљана), а продолжија со работа и деловните единици на ЈИК банка од Белград во Скопје и во Битола и на Инвестбанка од Белград во Скопје.

Периодот од 1985 година наваму може да се оцени како најзначаен во трансформирањето на банкарскиот сектор врз принципите на пазарната економија. Основна ориентација беше модернизацијата на банкарскиот сектор. Системот на Стопанска банка претрпе значајни промени. Најнапред, се оформи систем од 9 основни банки, подоцна за да се укинат сите основни банки и да се оформи единствена Стопанска банка. Само Стопанска банка-Основна банка во Скопје се осамостои под името Комерцијална банка, АД-Скопје.

Сепак, најрадикални промени настанаа по монетарното осамостојување на Република Македонија, кои што наоѓаа основа во потполно новата законска регулатива. Во периодот 1992-1993 година врз основа на новиот Закон за банки се формираа голем број нови банки - дури 15 (петнаесет). Заедно со деловните единици на банките чие седиште е надвор од Република Македонија (кои во 1992 година добија статус на самостојни правни лица), се создаде нов банкарски амбиент, составен од поголем број банки, но со мала капитална сила. Системот се заокружи со донесување и на Законот за Народна банка на Македонија со кој таа е институционализирана како самостојна емисиона банка,

одговорна за стабилноста на денарот, за монетарната политика и за одржувањето на ликвидноста и солвентноста на банките.

Банките денес се основаат и работат како акционерски друштва.

Банкарскиот сектор во Македонија го претставуваат 21 банка, 1 филијала и 1 претставништво на странска банка. Од вкупниот број банки, 13 се основани само со домашен капитал, а во 8 банки има учество и на капитал од странство. Учеството на странскиот капитал се движи од 13% до 95%, а потекнува од Русија, Австрија, Бугарија, Хрватска, Словенија, Турција и од Кипар.

Банките во Република Македонија се од универзален карактер, со широк дијапазон на депозитни и кредитни банкарски работи. Имаат широка мрежа на воспоставени кореспондентски односи со странски банки и развиена организациона структура (голем број филијали, експозитури и шалтери низ целата земја). Поголемиот дел, односно 15 банки имаат овластувања за вршење на платен промет и кредитни работи со странство.

Финансискиот систем, покрај банките, го сочинуваат и 24 штедилници, кои го организираат работењето во согласност со позитивните законски прописи. Исто така, од почетокот на 1996 година работи Македонската берза на долгорочни хартии од вредност и одреден број брокерски друштва, а во тек се активностите околу основањето на пазар на пари и краткорочни хартии од вредност.

Системот на (ре)осигурување

Системот на осигурување во Република Македонија поорганизирано започна да се развива по 1953 година. Низ развојните фази, иманентни на трансформирањето на општествено-политичките и економските односи, се изградуваа и се развиваа нови содржини и функции на оваа дејност. Денес е евидентен развиен современ систем на осигурување, адекватен на европските модели.

На почетокот, развојот на системот на осигурување на СФРЈ го одредуваше развојот на осигурувањето и во Македонија, се до 1977

година кога се донесоа републички прописи и отпочна самостојниот развој на оваа дејност. Затоа и во историските фази на развојот се препознаваат периоди на централизирано осигурување, децентрализирано осигурување и период на пазарна ориентација во осигурувањето.

Основите на новиот систем на осигурување се поставени во 1993 година со донесувањето на Законот за осигурување на имоти и лица, со што се воведоа меѓународните стандарди во организирањето на оваа дејност. Постојните заводи се трансформираа во акционерски друштва за осигурување и реосигурување имоти и лица. Акционерското друштво за осигурување и реосигурување имоти и лица "Македонија" во 1995 година прослави педесетгодишен јубилеј на успешен развој. Тоа е најголема осигурителна куќа, која покрива 90% од осигурувањата во државата. Истовремено работат и други пет осигурителни друштва.

Како резултат на пројавените потреби, во 1992 година е формирано Национално биро за зелена карта во Република Македонија, кое кон средината на 1994 година е примено во Советот на бироата во Лондон. Со ова членство се обезбеди правото на издавање македонски зелени картони со меѓународно признат статус.

Производни потенцијали на македонското стопанство

Досегашниот развој на нашето стопанство придонесе да се оформат значајни производни потенцијали кои, во најголем дел, претставуваат основа од која се тргнува во градењето на идната развојна ориентација на нашата држава:

- 7.000 мил. квтч електрична енергија;
- 2.500.000 тони преработка на сурова нафта;
- 440.000 тони челични лимови;
- 200.000 тони заварени цевки;
- 85.000 тони феролегури;
- 1.500.000 тони олово-цинкова руда;
- 3.780.000 тони бакарна руда;
- 90.000 тони сурово олово и цинк;
- 18.000 кгр. рафинирано сребро;

- 15.000 тони пресувани производи и профили од алуминиум;
- 71.300 тони кварцен песок;
- 23.500 тони суров фелспат;
- 86.500 тони мелени руди од неметали;
- 82.000 тони огноотпорни материјали;
- 493.000 м³ мермерни блокови;
- 800.000 тони цемент;
- 2.000 тони резервоари, котли и опрема за нив;
- 2.000 тони алати и калапи;
- 35.500 тони метални, градежни и други конструкции;
- 10.100 тони трезорски врати, каси и метален мебел;
- 6.300 тони прибор, садови и апарати за домаќинство;
- 3.051 тон машини за обработка на метали и дрво и делови за машини;
- 922 тони опрема;
- 244 тони земјоделски приклучни машини и делови;
- 1.500 автобуси и каросерии;
- 12.700 тони делови за моторни возила;
- 3.100 тони трансформатори;
- 1.400 тони контактори и релеи;
- 350 тони трафостаници;
- 17.200 тони кабли и електрични проводници;
- 2.200 тони апарати за домаќинство;
- 11.400 тони фрижидери и замрзнувачи;
- 40.000 тони акумулатори;
- 204.000 тони базни хемикалии;
- 30.000 тони компримирани течни гасови;
- 120.000 тони комплексни ѓубрива;
- 68.000 тони синтетички влакна;
- 50.500 тони ПВЦ прав;
- 1.800 тони готови лекови;
- 30.000 тони детергенти;
- 2.600 тони сапун и козметика;
- 112.000 м² примарни преработки од дрво;
- 18.200 гарнитури;

- 790.000 парчиња мебел за домаќинство;
- 123.000 парчиња градежна столарија;
- 215.600 м³ паркет;
- 7.900 броја куќи и бараки;
- 43.400 тони хартија и картон;
- 4.700 тони галантерија од хартија;
- 41.000 тони памучно и волнено предиво;
- 9.950.000 м² ткаенини;
- 5.200 тони трикотажа;
- 34.300.000 м конфекција;
- 6.900.000 м²кожа;
- 1.300.000 м крзно;
- 6.700.000 чифта обувки;
- 961.000м² кожна конфекција и галантерија;
- 35.500 тони кланични капацитети;
- 7.600 тони преработки од месо;
- 860.000 хл. пастеризирано млеко;
- 86.000 тони млечни производи;
- 31.000 тони кондиторски производи;
- 36.000 тони рафинирано масло;
- 182.000 тони пченично брашно;
- 5.800 тони ориз;
- 41.000 тони преработки од овошје и зеленчук;
- 1.140.000 хл пиво;
- 1.900.000 хл.вино;
- 125.000 хл ракија;
- 780.000 хл безалкохолни пијалоци;
- 205.000 тони комплетна крмна маса;
- 38.800 тони ферментиран тутун;
- 14,3 милијарди парчиња цигари и др.

ПОТТИКНУВАЊЕ НА СТОПАНСКИОТ РАЗВОЈ

Во изминатите педесет години Стопанската комора имаше значајно место и во реализацијата на задачите поврзани со развојните планови и програми на Република Македонија. Тоа произлегуваше од законската регулатива и од среднорочните и долгорочните развојни документи.

Покрај фактот што програмираните активности на коморското организирање во анализираниот период биле насочувани кон поттикнување и помагање на развојот на стопанството, од аспект на местото и улогата и придонесот во остварените резултати во развојот, заслужува посебно да бидат истакнати: реализацијата на развојни програми преку здружување на делот од средствата на Фондот на Федерацијата за кредитирање на побрзиот развој на стопански недоволно развиените републики и автономни покраини и на недоволно развиените општини во Република Македонија, како и непосредните активности во поттикнувањето на развојот на малото стопанство.

Значајна е улогата на Комората во поттикнувањето на развојот со средствата од Фондот на Федерацијата преку координирање на вкупните активности во Република Македонија за развојни програми во сите стопански гранки. Во соработка со Републичкиот фонд за кредитирање на побрзиот развој на стопански недоволно развиените краишта во Македонија, таа даде и свој посебен придонес. Развојот на стопанството во недоволно развиените краишта во Македонија, имено, се остваруваше и преку можноста со претпријатијата од развиените републики од поранешна СФРЈ да се реализираат заеднички програми за развој. Тие за прв пат се реализираа врз основа на заеднички утврден економски интерес и доходовни односи.

Остварувањето на заедничките развојни програми беше дефинирано во спогодбите што се усогласуваа и се регистрираа во Стопанската комора на Македонија, за што Комората оствари бројни активности со другите стопански комори. Заедничкиот интерес се изразуваше преку реализацијата на заедничките програми на претпријатијата од Република Македонија со претпријатијата од

развиените републики со цел стекнување заеднички доход, проширување на деловната соработка, унапредување на техничко-технолошкото развој и производствените кооперации и остварување на побрз развој на претпријатијата од Република Македонија.

Со реализацијата на програмите беа изградени нови објекти, а се изврши и реконструирање и модернизирање на постојните капацитети. Со овие програми беа отворени нови работни места за околу 20 000 работници. Забележителни вложувања беа реализирани во преработувачките гранки, во агроиндустрискиот комплекс, како и во малото стопанство.

Најголемиот дел од објектите и денес ефикасно работат, а потврда за тоа е нивното успешно вклучување во реформските текови и во конкуренцијата на европскиот и на светскиот пазар. Како резултат на усогласениот заеднички економски интерес, во поголем број претпријатија беше отпочнато производство со нови технологии, беше зголемена продуктивноста од работењето, отпочна производство со неспоредливо поголем квантитет и квалитет. За истакнување се реализираните програми во металопреработувачката и електроиндустријата, производството во неметалната индустрија, конфекцијата и трикотажата, производството на сообраќајни средства и делови за истите, прехранбената индустрија, хемиската индустрија, хотелско-угостителското стопанство, а пред се во земјоделското производство, во подобрувањето на искористеноста на системите за наводнување, во модернизацијата на механизацијата и во унапредувањето на производството на храна. Преку учеството во активностите за поттикнување на развојот на стопански недоволно развиените краишта во Република Македонија, значајно беше местото на Комората, заедно со големите претпријатија, во дисперзијата на дел од производствените програми и отпочнатите производствени активности.

Стопанската комора на Македонија преку својата организација на делување, исто така, во овој период оствари големо влијание на економската стабилност на стопанството, со интервенциите за исплата на средства кај претпријатијата кои имаа финансиски тешкотии. Со цел подобрување на ликвидноста на стопанството и обезбедување

материјална сигурност на работниците, а како мерка за стабилизација во областа на економските односи, во 1978 година беше донесен Законот за фондовите за заеднички резерви ("Сл.весник на СРМ" бр.41/78). Појдовна основа беше примената на принципите на заемност и солидарност. Врз нивна основа беше градена и законска обврска за издвојување во резервниот фонд на сите правни лица кои имаат позитивен финансиски резултат. Средствата се здружуваа во фондови за заеднички резерви на ниво на секоја општина во Македонија.

Во почетокот, тие средства се користеа за покривање на дел од загубите во претпријатијата, за финансирање на преквалификацијата на работниците, за исплата на лични доходи во претпријатијата што имаа исклучителни тешкотии или беа под санација, како и за исплата на загарантиран личен доход.

Според различните периоди во развојот на државата и проблемите со кои се соочуваше македонското стопанство, се прилагодуваше и законското функционирање на фондовите. Основна цел беше да се даде поадекватна и пофункционална помош на одделни претпријатија за подобрување на солвентноста, извозните и други економски активности. Со текот на времето се искристализираа намените за кои најмногу се трошеа средства од фондовите според барањата на стопанството.

Во определен временски период, меѓу седумдесеттите и осумдесеттите години, Стопанската комора на Македонија преку Фондот за кредитирање на производството на сериска опрема, имаше свое влијание и врз унапредувањето и зголемувањето на производството на претпријатијата од областа на металната, металопреработувачката и електроиндустријата, како и друга опрема, преку обезбедување поволни средства за негово финансирање, што обезбедуваше унапредување на стоковната размена во земјата и во странство.

Стопанската комора на Македонија, од нејзиното основање како единствена асоцијација на стопанството, со своите активности посебно место остваруваше во доменот на унапредувањето и развојот на занаетчиството и на малото стопанство. Во почетните години помагаше во школувањето на кадрите, во стекнувањето на стручни квалификации

и во поттикнувањето на развојот на одделни дефицитарни занимања, а од 1976 година посебно место, согласно Општествениот договор за заеднички мерила и мерки за поттикнување на развојот и за унапредување на малото стопанство во периодот до 1980 година, Стопанската комора на Македонија оствари во поттикнувањето на развојот и унапредувањето на малото стопанство. Од тој период, во Стопанската комора на Македонија се одвиваа следните активности: утврдување на заеднички основи и критериуми за изработување на развојни програми за малото стопанство, покренување и поттикнување на деловно поврзување и здружување на малото стопанство со стопанството во целина, следење и предлагање системски и други мерки за развојот на малото стопанство, придонес во однос на јакнењето на кооперантските односи, иницијативи и непосредна помош во изработка на програми и проекти за изградба на капацитети во малото стопанство и оспособување на кадри за потребите на малото стопанство.

Подоцна, од 1983 година, со склучувањето на Општествениот договор за основите на заедничкото делување, поттикнувањето на развојот и унапредувањето на малото стопанство, во Стопанската комора на Македонија, покрај наброените, се координираа активности за: следење и предлагање системски и други мерки за развојот на малото стопанство; позабрзан развој на домашните и уметничките ракотворби; поттикнување на развојот кон стопанисувањето со личен труд и негово поврзување со здружениот труд и позабрзан развој и ширење на договорните организации на здружен труд.

Посебно се значајни посредните активности на Комората во остварувањето на развојните задачи кои што беа организирани во насока за зголемување на стоковната размена со странство и унапредување на техничко-технолошкиот развој преку координирање на иницијативи за повисоки форми на поврзување на македонското стопанство со странски фирми, потоа производните кооперации, во стручното усовршување на кадрите и сл. Во таа функција бројни се активностите во целиот анализиран период за промоција, пропаганда и претставувањето на стопанските потенцијали во земјата и во странство. За реализација на вакви активности во 50-тите години е основан

Скопскиот саем, потоа е основана Андрагошката школа и многу други асоцијации и здруженија во сопствено организирање, со цел да се поттикнат развојните процеси, стручно да се оспособат кадрите во стопанството, да се подобри квалитетот на производството, да се следи техничко-технолошкиот развој и слично.

КОМОРСКО ОРГАНИЗИРАЊЕ И ДЕЈСТВУВАЊЕ

ТРГОВСКО-ИНДУСТРИСКАТА КОМОРА - ФУНДАМЕНТ НА ОРГАНИЗИРАЊЕТО

Трговско-индустриската комора, чиј правен наследник е денешната Стопанска комора на Македонија, практично е врсник со македонската државност. Како институција од посебно значење, со Одлука на Президиумот на АСНОМ таа е формирана на 18 февруари 1945 година.

Веднаш по конституирањето на Република Македонија, меѓу многуте задачи што се поставувале пред младата македонска држава по својата актуелност и неодложност, на прв план се наметнувале стопанските прашања, бидејќи императивна обврска било обезбедувањето физичка егзистенција на населението. Окупацијата на Македонија, тешкиот воен период кој предизвикал огромно разорување на инфраструктурата и на скромните стопански потенцијали, оставиле изразито ниска основа на економско наследство во Македонија: рудниците и машините во малубројните фабрики без витални делови биле парализирани, железничката мрежа разорена, возниот парк уништен, примитивно земјоделско производство, валутна несреденост и разновидност, дезорганизираност и ниско ниво на услуги и материјална основа во трговијата и во занаетството. При крајно редуцирани производствени и скромни, или никакви резерви на стоки, императивна задача била да се започне што побргу со обновата на стопанскиот живот, да се обезбеди снабдувањето на населението, да се обноват артериите на стопанството и врските со другите југословенски федерални единици. Затоа, во редот на приоритетите во градењето на новиот стопански систем на државата е и основањето на Трговско-индустриската комора на Македонија. Нејзината улога била неопходна во организирањето на нормалното функционирање на дистрибутивниот апарат, кој во тоа време ја покажал исклучително професионалната ангажираност на приватните трговци.

Еден од иницијаторите за основање Трговско-индустриска комора на Македонија бил претседателот на Президиумот на АСНОМ - Методија Андонов-Ченто, повеќегодишен член на Управниот одбор на предвоената Комора. Преку нејзината активност, овој виден политички деец и истакнат претставник на прилепскиот еснаф, се залагал против експлоатацијата и економската бесперспективност на Македонија и храбро укажувал на потребата својот економски живот таа да го организира самостојно.

Институционализирањето на коморското организирање ги носи со себе сите специфичности на економскиот амбиент во кој тоа се создава. Во прв ред станува збор за разликите во стопанската развиеност во одделните федерални единици на тогашната ФНРЈ, различните количества стоки во нив и различните цени, нееквивалентноста на цените на затечените трговски стоки со цените на новото производство. Во Македонија, покрај тоа, карактеристични биле и различните состојби на стоки и цени во двата дотогаш окупирани региона, несразмерноста на цените меѓу рационираните и слободните стоки, а особено меѓу индустриските и земјоделските производи и други. За разрешување на овие и други проблеми што се јавувале во институционализирањето на економскиот систем биле неопходни анализи и акција. При непостоење на специјализирани институции, Комората вршела и истражувачка дејност во областа на дистрибуцијата и снабдувањето и врз основа на своите наоди, доставувала предлози со аргументирани аналитични проценки до соодветните државни органи. Всушност, Комората била помошен орган на власта и меѓу нив се одвивала постојана двонасочена комуникација.

При организирањето на Комората во 1945 година, немало потреба од "заодувања", инаку, својствени за почетокот на работењето на новите организации, бидејќи во Македонија постоело коморско организирање, почнувајќи уште од 1922 година. Така биле наследени погодни просторни, технички и кадровски потенцијали, навистина малубројни, но добро оспособени. Меѓутоа, коморите кои дејствувале во претходниот период, ниту по територијата, ниту по структурата, а најмалку по својата функција и цели, биле блиски со Комората што се основала по

ослободувањето. Трговско-индустриската комора не била продолжение на стариот систем на комори кои делувале како цеховски организации, претставнички тела за заштита на професионално-стопанските интереси на своите припадници, честопати диспарентни и во контрадикција во поглед на заедничките интереси.

Институционалната рамка на Комората е скромна: индустриските капацитети речиси се бројат на прсти. Долгиот период на сложени стопански кризи и огромни штети од Втората светска војна, од друга страна, ги доведоа македонската трговија и македонското занаетчесто на мали локални и маалски продавници. Но, таквата трговија и занаетчесто, претставувале механизам од особено значење во тоа време за оживување на стопанскиот живот и, пред се, за нормалното снабдување на населението.

Организационата структура на новосоздадената Комора се состоела од три одделенија, кои ги покривале трите сектори застапени во Комората: индустријата, трговијата и угостителството. Занаетчиите делувале самостојно организирани во Здружение на занаетчиите, како остаток на предвоената Занаетчиска комора во Скопје. Здружението работело во постојана координација со Комората, така што организационо, всушност, било придружен член. Инаку, Комората својата дејност на целата територија на Македонија ја спроведувала и ја координирала преку здруженијата на трговците и на угостителите, што биле организирани во сите градови како подрачни органи на Комората. Ценејќи ја нивната функција и корисна дејност на локално ниво, Комората своите ставови, за побитни проблеми, никогаш не ги дефинирала, без претходни мислења и консултации со соодветните здруженија.

Така организирана, Комората за време на своето двегодишно работење имала забележителна активност. Таа придонела за враќање на сигурноста на трговскиот сталеж и неговото активирање во стопанскиот живот. А, во административната и развојната дејност низ нејзината активност се усогласени и дефинирани 9.382 акти, меѓу кои само со Министерството за трговија и снабдување на НР Македонија 618, со Министерството за индустрија и рударство 174, со

Претседателството на Владата се усогласени заеднички ставови 47 пати, а со сојузните министерства 139 пати. Најголем дел од нив биле предлози и мислења за поважни актуелни проблеми од стопанскиот живот. Карактеристично е што сета таа активност се извршувала од малуброен, но стручно добро подготвен кадар.

Македонската комора воспоставила рамноправни односи со коморите на останатите тогашни федерални единици. Тие меѓусебно воспоставиле блиски врски и односи, мотивирани од две основни задачи: заедничка егзистенцијална проблематика и формирање конзистентни и правилни мислења и предлози за сојузните органи. За таа цел се вршени нужни консултации и конференции, свикувани од координационото тело на коморите, а често и од некогашните сојузни државни органи. Односот меѓу коморите бил исполнет со почитување и разбирање на специфичните потреби и услови, без особени разидувања, освен кога се дефинирала организацијата на комората на сојузно ниво. Еден дел од републичките комори бил за создавање на Стопанската комора на Југославија, додека другиот дел, меѓу нив и Комората на Македонија, тргнувајќи од федералистичкиот систем на државата, се застапувала за Сојуз на стопанските комори на Југославија. Бидејќи и едните и другите останале цврсто на своите ставови, прашањето за организирање заедничка комора останало нерешено, а со останатите општествени промени трговско-индустриските комори загубиле во значењето и набрзо згаснуваат, а повторно доаѓаат до израз гранските здруженија на коморското организирање.

Со оглед на фактот што Трговско-индустриската комора на Македонија имала задача да се занимава со актуелни и неодложни проблеми од стопанската обнова, а и поради само двегодишно траење, таа немала фактички, правни можности да се посвети на конципирање на насоките на развојот на македонското стопанство. Промените произлегувале од централизираното раководено стопанство, најголем дел во државна сопственост. Планирањето на тој развој било исклучителна компетенција на државните органи, специјално формирани за тоа. Сепак, во честите дискусии по ова прашање во активностите на Комората биле усогласувани ставови и мислења кои биле изнесувани

пред соодветните органи, а тие поаѓале од фактот дека Македонија во својот економски развој треба да тргне од својата компаративна предност - земјоделството. Поради малата и немоќна индустрија, во тој период земјоделството било единствената производствена гранка со сигурни перспективи поради условите за производство на храна, а особено на индустриски растенија, кои во тие периоди обезбедувале сигурен пласман и доходовност на светскиот пазар. Затоа, Комората се залагала за подигање на модерно земјоделство во првата етапа од стопанскиот развој на Македонија, како извор на храна и создавање суровинска база за индустрискиот развој, и тоа првенствено во лесната и преработувачката индустрија. Но, тој пат, поради догматски причини не бил прифатен, веројатно и поради желбата да не се заостане во индустрискиот развој со другите федерални единици на Југославија, зошто во вкупната индустрија на ослободена Македонија биле вработени само 3.230 лица. Од друга страна, приоритет на инвестирањето во индустријата му било дадено и поради тоа што вложениот капитал достигнал пред Втората светска војна вкупно 200 милиони динари, односно три и пол милиони долари. Комората укажувала дека индустрискиот развој е императив за Македонија, но со поинаква структура и димензии, и без запоставување на селото и земјоделското стопанство.

Самиот факт дека органите на власта ја согледале потребата од создавање на Трговско-индустриска комора и ангажирање на приватните стопанственици во обновата на земјата, говори за позитивниот став на властите спрема овој staleж во првата година по ослободувањето. Што е од особено значење, соработката меѓу државните органи и приватните стопанственици во тој период била и во плановите и интенциите за општествена преобразба. Јасен и недвосмислен израз на таквата политика и програма на Владата на Федерална Македонија е презентирањето на нејзините ставови на Собирот на македонските стопанственици, организиран од Комората на 22 јули 1945 година во Скопје: **"Нашиот стопански систем, ќе се состои од три сектори, државен, задружен и приватен, но ниту еден од нив нема да биде**

фаворизиран од државата, туку сите да бидат насочени кон една цел-обнова и изградба на земјата... Ние сме свесни дека отфрлањето на трговијата и трговците, нивното долгогодишно искуство, врски и средства би бил погрешен пат." Но, духот на таквото разбирање на нештата бргу се изменил, се пристапило кон промена и на прокламираната основа на стопанскиот систем, по што приватните стопанственици станале непожелни и сомнителни актери. Последниот обид на Комората да го зачува учеството и умеењето на приватните трговци, предлагајќи крупната трговија да биде исклучително во државни раце, а трговијата на мало да се одвива преку мрежата на малите приватни дуќани-бил сфатен како **"обид за зачувување на капитализмот"**! Во такви услови, приватниот сектор и иницијативата во трговијата започнале рапидно да се намалуваат: од 5.997 приватни трговски претпријатија во 1945 година, во следната нивниот број се намалил на 3.832 и паднал под 3.000 во 1947 година, кога конечно бил укинат, заедно со Комората која што го претставувала.

На 5 март 1945 година Стопанскиот совет при Президиумот на АСНОМ назначил прво Раководно тело на Комората од 15 членови-индустријалци, трговци и угостители. Сите биле познати македонски стопанственици, кои, како активисти во Комората, несебично го внесувале своето знаење и искуство и придонеле Комората успешно да одговори на задолженијата што тогашното општество пред неа ги поставувало. Би било неправда ако не се споменат првите раководители на Комората, тогашни претседатели: Вангел Костоски, "социјалниот индустријалец", кој во својата мала текстилна фабрика беше првиот индустријалец пред војната кој што за своите работници организирал исхрана и вториот претседател Стефан Настев, стар и достоинствен трговец од Скопје, потоа, нејзиниот генерален секретар, д-р Борислав Благоев и неговиот помошник, Коста Сидовски, европски школувани и афирмирани стручњаци, личности со високи квалитети, подоцна познати професори на Економскиот факултет во Скопје.

Организирањето на Трговско-индустриската комора во Македонија по ослободувањето имала за цел создавање помошни органи на новата власт за разрешување на проблемот за снабдување на народот, циркулација на стоките и заживување на стопанскиот живот. Комората истовремено станала советодавен и помошен орган на власта, а воедно и врска меѓу трговците и државната власт.

Трговско-индустриската комора ги обединувала стопанските здруженија на трговци, угостители, транспортери и други стручни и професионални здруженија во повеќе градови во Републиката. Таа престанала да работи по Уредбата за укинување на Трговско-индустриската комора во 1948 година ("Службен весник на НРМ", бр. 21/48 и бр. 3/50).

Во 1950 година со донесувањето на законските прописи, односно Проектот за давање на управување на стопанските претпријатија на работниците, настапува период во кој од идеолошки причини се минимизира коморското организирање, особено во индустријата.

Но, набргу, со цел подобро обезбедување и усогласување на заедничките интереси и потреби на трговските и угостителските претпријатија, се пристапило кон основање на единствена Трговско-угостителска комора. Таа е формирана на 21.08.1952 година, а врз основа на Уредбата за трговските и угостителски комори ("Службен лист на ФНРЈ", бр.3/52). Основна задача на Комората била да работи на унапредувањето на трговско-угостителската дејност. Комората била и советодавен орган на стопанските организации од трговско-угостителските дејности.

Две години по ваквиот модел на институционализирање, во текот на 1954 година доаѓа до првата реорганизација на Комората. Народното собрание со Одлука во март 1954 година ("Службен весник на НРМ", бр.11/54) формира и посебна Трговска комора на НРМ. Како самостоен субјект таа постои до септември 1960 година.

УГОСТИТЕЛСКА КОМОРА НА НРМ

Од 1952-1954 угостителската дејност била во надлежност на Секцијата за угостителство при Републичката трговско-угостителска комора на НРМ.

Со две одлуки на Народното собрание на НР Македонија од март 1954 година ("Службен весник на НРМ", бр.11/54), извршена е трансформација на Републичката трговско-угостителска комора. Формирани се две посебни комори: Трговска комора на НРМ и Сојуз на угостителски комори на НРМ.

Во втората половина на 1954 година се формираат околиските и градските угостителски комори, и тоа 13 специјализирани и две мешовити комори.

Со Одлука на Народното собрание од октомври 1956 година, престанува да постои Сојузот на угостителските комори и е основана Угостителска комора на НРМ ("Службен весник на НРМ", бр.32/56). Со тоа на угостителските стопански организации им се овозможило директно зачленување во Комората, а не преку околиските угостителски комори.

Во неа членувале угостителски претпријатија и дуќани за производство и промет со алкохолни и безалкохолни пијалоци.

Во 1958 година биле преземени првите порадикални мерки за развој на угостителството и неговото осовременување, со внесување на повеќе економски критериуми во работењето.

Активноста била насочена кон проширување на угостителската мрежа,организирање на општествена исхрана во поголемите фабрики, воведување на современи технички уреди и опремување на капацитетите и друго. Во текот на 1961/1962 година една од основните задачи била окрупнувањето на угостителските организации со цел да се создадат појаки стопански организации.

Во 1962 година со реорганизација на угостителската мрежа, односно со укинувањето на околиските угостителски комори, компетенциите биле пренесени на Републичката стопанска комора (Секција за угостителство и туризам). Со тоа Угостителската комора

станува еден од субјектите кои се здружуваат во Стопанската комора на Македонија.

ЗАНАЕТЧИСКА КОМОРА

(!!!!!!)Со Повелбата на Президиумот на АСНОМ во март 1945 година е основана Занаетчиската комора. Во 1949 година, пак, била формирана Занаетчиска комора врз основа на прописите од Општиот закон за занаетчиство ("Службен лист на ФНРЈ", бр.49/49 и "Службен весник на НРМ", бр.3/51).

Со писмо на Извршниот совет, а врз основа на Уредбата за здружување на стопанските организации во 1953 година ("Службен весник на НРМ", бр.54/53) е формирана Занаетчиската комора на НРМ. Таа се јавува како нов тип стопанска асоцијација, со надлежности и задачи кои биле поставени врз основа на Уредбата и чии задачи не биле само од административно - финансиски и организационен карактер, туку и од економски.

Задачите на Комората како стручна, општествена и јавно -правна организација во стопанството биле унапредување на производството и стоковниот промет, јакнење на одговорноста и контрола над стручните здруженија, како и јакнење и развој на занаетчиството во Македонија.

Врз основа на Законот за здружување и деловна соработка во стопанството, во текот на 1961 година, таа функционира под називот Занаетчиско-комунална комора, а во 1962 година станува еден од сегментите на единствената Стопанска комора на Македонија.

ЗЕМЈОДЕЛСКА КОМОРА НА НРМ

По донесувањето на Уредбата за здружување на стопански организации ("Службен лист на ФНРЈ", бр.54/53), Народното собрание на НР Македонија усвоило и посебна Одлука за основање на Земјоделска комора на НР Македонија. Со Одлуката бр. 834 од 19 октомври 1954 година основана е Селско-стопанска комора за територијата на НР Македонија.

Во 1960 година врз основа на Законот за здружување и деловна соработка во стопанството ("Сл.лист на ФНРЈ", бр.28/60), основана е Земјоделско-шумарска комора на НР Македонија, како асоцијација со која управуваат претпријатијата на околинските земјоделско-шумарски комори и претставници на стопанските организации.

РЕПУБЛИЧКА ИНДУСТРИСКА КОМОРА

До 1961 година здружувањето на стопанските организации во НР Македонија се вршело врз основа на Законот за здружување во стопанството ("Службен лист на ФНРЈ", бр.1/58). Освен тоа, здружувањето било спроведено врз единствен принцип за сите стопански дејности. Имено, така стопанските организации од областа на индустријата, рударството, градежништвото и сообраќајот се до крајот на 1960 година биле вклучени во соодветни комори од федерален карактер преку републичките секции. Дури со донесување на Законот за здружување и деловна соработка во стопанството ("Службен лист на ФНРЈ", бр.28/60) е создадена нормативна рамка со закон да се основа единствена Републичка комора за индустријата, рударството, градежништвото и сообраќајот.

Основањето на Индустриска комора на Македонија се наложило и поради тоа што во тогашните федерални комори со оглед на обемноста на задачите и бројноста на нивното членство, не можеле адекватно да бидат согледани проблемите, специфични за индустриските и другите стопански организации во Македонија. Собранието на Македонија во 1960 година го донесува Законот за основање Републичка индустриска комора ("Службен весник на НРМ", бр.41/60). Основачкото собрание на Комората е одржано на 16.01.1961 година. Основна задача на Комората било унапредувањето на производството и стоковната размена во овие области, изградба, реконструкција, користење на капацитетите и слично.

Врз основа на чл.71 точка 2 од Уставниот закон за основите на општественото уредување на ФНРЈ и со прогласувањето на Законот за

формирањето на единствени стопански комори од страна на Сојузното народно собрание ("Службен лист на ФНРЈ", бр.22/62), коморите и сојузите на коморите од областа на стопанството, како и задружните сојузи, основани на територијата на поранешната федерација или на народните републики или за подрачјата на околиците, се соединуваат во Сојузна стопанска комора, републички стопански комори, односно околиски стопански комори.

Законските рамки, облиците и методите на единствено коморско организирање се поставени дури во 1965 година. Тогаш, Собранието на СРМ, на седницата одржана на 5.03.1965 година, го прогласи Законот за укинување на дотогашните основни стопански комори во СРМ ("Службен весник на СРМ", бр.9/65). Со овој Закон беа укинати основните стопански комори за Битолската, Охридската, Скопската, Титоввелешката, Кумановската, Тетовската и Штипската околија.

Овластувањата на основните стопански комори се пренесуваат на Стопанската комора на СРМ. За таа цел е донесен и Законот за Стопанската комора на Македонија ("Службен весник на СРМ", бр.42/65). Со овој Закон Стопанската комора на Македонија е дефинирана како единствена организација за сите области на стопанството на територијата на СРМ и субјект кој ги врши функциите и овластувањата на Основна стопанска комора.

РАЗВОЈОТ НА КОМОРСКИОТ МЕХАНИЗАМ

ВО ПЕРИОДОТ 1979 - 1995 година

Во 1979 година Собранието на СРМ донесе Закон за здружување на стопанските субјекти во Стопанската комора на Македонија. Со тој Закон е напуштен терминот "членување" и тој е заменет со поимот "здружување" на субјектите. Со цел да се создаде интегрирана институционална структура и опфатеност на сите стопански субјекти, здружувањето е нормирано врз задолжителна основа.

Со прогласување на Република Македонија за самостојна и независна држава на 8 септември 1991 година и Стопанската комора во меѓународниот правен промет дејствува и функционира како национално самостојна асоцијација на стопанството. Како модерна и ефикасна професионална институција, со развиена и делотворна методологија на поврзување и презентирање на интересите на стопанството, со респектибилен меѓународен статус и искуство, Стопанската комора на Македонија даде крупен придонес во зацврстувањето на меѓународната позиција на Македонија.

Во новите општествено-економски односи, Комората како професионална, невладина, неполитичка и непрофитна организација целосно се трансформира согласно новиот пазарен начин на стопанисување. Нејзината улога, како застапник на интересите на стопанството, е детерминирана од глобалниот интерес за изградба на здраво, конкурентно способно и економски моќно претпријатие, односно развивање на материјалната основа на вкупното стопанство на земјата.

Ефикасното застапување на интересите на стопанството од страна на Комората се врши низ процес на артикулирање на интересите и формите на мислењата на секој член врз принципите на отвореност, јавност, непосредно договарање и информирање. Застапувањето на интересите на стопанството се презентира преку изградени и усогласени ставови во органите и телата на Комората. Ставовите и предлозите на стопанството се базираат на нови идеи и иницијативи, можности и афирмирање на веќе докажаните и ефикасни решенија. Оваа значајна улога на Комората и нејзиното место во економскиот систем на државата се потпираат врз нејзината стручност, оперативност, креативност и аргументираност за сите прашања од интерес на стопанството.

РАЗВОЈНИ ПРОЕКТИ

Економски односи со странство

Економските односи со странство се приоритетни и детерминирани од развојната потреба на Македонија за унапредување на извозот и остварување на што поурамнотежена и на повисоко квантитативно и квалитативно ниво економска размена со странство.

Во рамките на остварувањето на глобалниот интерес на стопанството за јакнење на неговата конкурентска способност и што побрзото вклучување во современите европски и светски интегративни економски процеси, стратешките определби на Комората се во функција на:

- јакнење на комуникационо-информативните и институционално-деловните врски на стопанството со партнери, институции, организации и стопански асоцијации на странските пазари;

- операционализација и тековна реализација на досега институционализираната и програмски договорена меѓукоморска и меѓуинституционална соработка на мултилатерален и билатерален план на економските односи со странство, како и натамошно развивање и институционално дозакружување на соработката со нови соодветни институции од поширок круг на земји и од мултилатералата;

- развивање на формите и методите на општостопанската и туристичка промотивно-пропагандна дејност во странство и фазно реализирање на Програмата за оформување на претставничка мрежа во странство (согласно материјалните можности и евентуалните решенија на системски план);

- тековно следење на состојбите и движењата во економската размена со странство и давање активен придонес во профилирањето на пазарно-попрофитабилен и извозно стимулативен системски и макроекономски амбиент за стопанисување, како и за привлекување на странски капитал.

Според обемот на поставените програмски задачи, во доминантен дел ангажманот на Комората е насочен кон унапредување и

интензивирање на соработката и јакнење на институционалните врски и односи на планот на **билатералните и мултилатералните** економски односи со странство.

Заради значењето, од аспект на структурната застапеност и либерализираните основи и принципи на надворешно-трговската размена со потесниот регион (имајќи ги предвид како веќе склучените спогодби за слободна трговија, така и оние што се очекува да бидат склучени во блиска иднина), со посебно внимание се следат тековните движења во размената и **ефектите од билатерално разменетите концесии и преференцијали**. Преку зајакнување и развивање на формите на меѓукоморската соработка се поттикнува процесот на возобновување и развивање на повисоки форми на економските односи и заеднички настапи на развиените трети пазари.

Стопанската комора на Македонија е еден од иницијаторите на формирањето на Асоцијацијата на балканските комори во 1994 година.

Билатерална и мултилатерална коморска соработка

Тежиштето во работата на **Асоцијацијата на Балканските комори** (АБЦ) е во насока оваа регионална асоцијација што поцелосно да ги остварува своите функции насочени првенствено кон унапредување на економската соработка меѓу земјите-членки, користење на можностите што ги дава коморската организираност и преку влијание кај надлежните органи и институции за надминување на евентуалните законски, административни, технички и други пречки за остварување на овие цели. Притоа, Стопанската комора на Македонија, како актуелен потпретседавач, а од 1998 година претседавач на АБЦ, зема активно учество на сите заседанија на Асоцијацијата и во работата на комисиите и експертските групи. Со преземањето на претседавањето со Асоцијацијата, со што сите активности на АБЦ ќе се координираат преку неа, Стопанската комора на Македонија ќе настојува да произлезе уште поголема динамичност во работењето на Асоцијацијата и поцелосна

реализација на сите проекти што се утврдени при нејзиното основање, во текот на досегашното функционирање и што ќе бидат договорени.

Како членка на **Меѓународниот совет за соработка на коморите од Централна и Источна Европа и од Балтичките земји**, Комората активно учествува во работата на оваа асоцијација преку координираните активности на планот на промотивно-пропагандните активности и претприемничките ризици, обуката на кадри, информирањето и слично.

Во таа насока ќе биде и вклучувањето во работата, односно искористувањето на погодностите што се добиваат со членувањето во светската бизнис организација - **Меѓународната трговска комора (МТК)**. Процедурата за прием во системот на АТА - карнетите, кој е во рамките на Меѓународното биро на МТК формално е завршена, со што Комората ќе преземе подготвителни административно-технички активности за издавање на АТА - карнети.

Соработката со **земјите-членки на ЕУ** се одвива на три основни нивоа: преференцијална трговска размена врз основа на билатералната Спогодба за соработка меѓу Република Македонија и Европската унија, Програмата PHARE и финансиска помош наменета за Босна и Херцеговина, СР Југославија, Хрватска и Република Македонија за периодот 1996-1999 година.

Тргувајќи од местото и улогата на **Асоцијацијата на Европските трговски и индустриски комори во ЕУ**, покрената е иницијатива за зачленување на Комората во оваа асоцијација и за вклучување во нејзината програма. Ова ново поле на соработка со трговските комори на ЕУ и Централна Европа, несомнено ќе профилира и нов оперативен ангажман на Комората.

Исто така, во полн ангажман продолжуваат активностите околу склучувањето спогодба за слободна трговија меѓу Република Македонија и ЕФТА, како и активностите околу партиципирањето на Комората во работата на работните групи и комисии на коморите од Централно-Европската Иницијатива (ЦЕИ) и земјите на Црноморскиот регион.

Досегашната институционализирана меѓукоморска соработка и оствареното членство во значаен број меѓународни институции, организации, конвенции и асоцијативни форми на поврзување, претставуваат широка основа и за развој на не помалку комплексното поле на ангажирање на Комората на **меѓукоморската билатерална соработка.**

На планот на билатералата, во оперативна фаза на реализација се опфатени договорените задачи и активности со над 25 комори од други земји, а ќе се воспоставуваат и нови ангажмани и контакти со комори и на други земји, особено со кои постои трговска размена или пак како потенцијални пазари нудат нови извозни перспективи.

Глобален стопански маркетинг

Во рамките на **промотивно-пропагандните** активности, македонското стопанство има интерес да настапува на разни светски стопански манифестации, кои се во функција за продор на нови и задржување на веќе освоените пазари. Во поглед на глобалниот стопански маркетинг, активностите на Стопанската комора на Македонија, ќе се одвиваат преку: организиран настап на стопанството на особено позначајни **меѓународни саеми** и промотивно-пропагандни изложби за нашиот извоз, туризам и инвестициони услуги на градежништвото во странство (Германија, Холандија, Русија, Турција, СР Југославија, Хрватска и др.); збогатување на понудата на **рекламно-пропагандни материјали** и на **берзата на понуда и побарувачка** на стопанските субјекти преку **ИНТЕРНЕТ**, широка промоција на економските потенцијали на земјата со CD-ROM-от во издание на Стопанската комора на Македонија.

Согласно високиот приоритет на потребата на стопанството за поагресивен извозен продор на светскиот пазар, Комората презема активности за остварување целосна реализација на **Програмата за организирање на надворешно-трговска мрежа на стопанството на Република Македонија преку претставништва на Стопанската комора на Македонија во странство.** Поради лимитираните

материјални можности на стопанството да го поднесат целосно нејзиниот финансиски трошок, досега се отворени само две претставништва со седишта во Белград и во Москва. Комората се залага пред надлежните органи за донесување на системско решение за трајни наменски извори на средства за општостопанска и туристичко-промотивно пропагандна дејност во странство, која функционално и најрационално би се реализирала преку исто така, примерно рационална коморска претставничка мрежа на стопанството во странство.

Хумани ресурси

Од своето основање Комората го следи развојот на образовниот систем и настојува да ги задоволува потребите на стопанството. Кога државата немаше можности да ги задоволи потребите на стопанството за организирање образование за одделни стручни кадри, Комората со средства од заинтересираните претпријатија, во соработка со образовните власти отвораше нови образовни институции. Така, Комората беше основач на Рударско-геолошкото училиште во Пробиштип во средината на шеесеттите години.

Големо внимание Комората му посветуваше на планирањето на перспективните потреби за стручни кадри. Во 1976 година беше изработена Проекција за потребите на претпријатијата од кадри за 10 години. Оваа проекција послужи за димензионирање и насочување на развојот на структурата и капацитетите на насоченото образование.

Прилагодувањето на наставните планови и програми на модерното образование на потребите за нови знаења и технологии, беше и остана постојана преокупација на Комората.

На полето на организирањето на перманентно образование на кадрите вработени во стопанството, Комората остваруваше широка соработка со институциите на редовното образование, како и со работничките и народните универзитети и центрите за образование на заводите за вработување.

Кога потребите за нови знаења на вработените не можеа да се обезбедат во соработка со постојните образовни институции, Комората

иницираше нови форми соодветни на потребите. Така, своевременно беа организирани Центар за образование на кадрите од земјоделството и Андрагошка школа во Охрид.

Центарот за кадрите од земјоделството перманентно организираше стручно образование од областа на земјоделието, а Андрагошката школа организираше усовршување на раководните и стручните кадри со повисоко образование. Охридската андрагошка школа организираше советувања, симпозиуми и други облици за анализирање и барање решенија на актуелни стопански проблеми.

Со преминот кон пазарно стопанство настанаа измени и во организацијата и содржините на ангажирањето на Комората во сферата на хуманите ресурси.

Во ова време, кога актуелни станаа потребите од знаења од областа на индустрискиот и финансискиот менаџмент, Комората организира повеќе семинари за менаџерските претпријатија. Одржани се 10 семинари за генералниот менаџмент на претпријатието, по еден за менаџментот на маркетингот, кадровското работење и сметководството. Одржани се и повеќе предавања од областа на менаџментот и развојот на новите компјутерски технологии и мрежи.

Преку организираните облици за едукација за менаџмент, своите знаења ги дополнија повеќе од 500 раководни кадри од стопанството, најголем дел генерални менаџери на поголеми претпријатија, менаџери од вториот и третиот ранг.

Комората оствари повеќе инструктивни семинари за подготовка и оценување на оправданоста на инвестициите согласно методологијата што се применува во развиените западноевропски земји и во Меѓународната банка за обнова и развој.

По осамостојувањето на Македонија, повеќе странски влади понудија помош за едукација и усовршување на македонските стопански кадри. После две години, Комората, во соработка со Британскиот совет, организира два курса за изучување на англиски јазик за менаџмент. Со Британскиот совет е започнато и остварувањето на посебна Програма за практично усовршување на менаџери од македонски претпријатија во англиски фирми.

Комората оствари поширока соработка и со германски институции. Група раководни кадри престојуваше во Германија, со цел запознавање со германското искуство во приватизацијата на претпријатијата од бивша Источна Германија. Исто така, во соработка со германското друштво "Карл Дуисберг" од Келн, Комората организира семинари за проценка на капиталот на претпријатијата и Семинар за сметководители.

Во соработка со Федералната комора на Австрија, Комората организира Семинар за менаџмент, специјално наменет за директори на мали и средни претпријатија, како и курс по информатика.

Исто така, во соработка со Американската адвокатска асоцијација - Правна иницијатива за Централна и Источна Европа се одржа инструктивен Семинар за заедничките вложувања, во функција на привлекување странски капитал.

Стручното образование и иновацијата на знаења на менаџерските и другите стручни кадри во стопанството ќе се врши преку тренинг-програми за образование на стручни раководни кадри (менаџери) од стопанството преку Асоцијацијата на европските комори, Програмата PHARE, Централно-европската иницијатива и други фондации и асоцијации, како и семинари за едукација на стручни лица за размена на искуства и стручно доусовршување во соодветни асоцијации во земјите од Западна Европа. Во наредниот период ќе се реализира и проектот за сопствен едукативен центар на Комората, како неопходен предуслов Комората успешно да ја остварува и оваа значајна функција од интерес за своите членки.

Стимулирање на творештвото и претприемништвото

Стопанската комора на Македонија од 1970 година започна со доделувањето на Првوماјската награда. Според критериумите, таа се доделува на:

- субјекти од областа на стопанството, за постигнување особени резултати во зголемувањето на производството, продуктивноста и економичноста во работењето, најмалку 3 години еднопобедно;

- организации од областа на научно-истражувачката дејност, за постигнување особени резултати во примената на научно-истражувачките трудови во стопанството во последната година;

- поединци или група автори за постигнување особени резултати на полето на иновациите, техничките унапредувања, индустрискиот дизајн, квалитетот на производите и проектирањето во последната година;

- поединци или работна група за постигнување особени резултати во непосредното производство преку остварување висок квалитет, заштеди во работењето, висока продуктивност и слично најмалку 3 години едноподруго;

- стопанственици за постигнати особени резултати во унапредувањето на организацијата на работењето, производството, прометот и услугите најмалку 4 години едноподруго;

- занаетчии за постигнување особени резултати во давањето услуги со личен труд и средства во лична сопственост во последната година.

Од 1994 година таа се преименува во Награда на Стопанската комора на Македонија и се доделува по повод денот на Комората - 18-ти февруари.

Во своето 25-годишно постоење ова највисоко признание од областа на стопанството на Македонија го имаат добиено околу 250 компании и други субјекти од стопанството, иноватори, менаџери, работници и приватни претприемачи.

Стопанската комора, преку Одборот за награди, утврдуваше предлог-кандидати и за други награди и признанија во рамките на поранешна СФРЈ и пошироко. Со највисоко признание од областа на инвентивната дејност од стопанството на Македонија од 1975 до 1988 година преку Комората со ова врвно признание се здобија 28 иноватори и непосредни производители.

Исто така, Комората е еден од предлагачите на кандидати од областа на стопанството за највисоката државна награда, како и за други домашни и интернационални награди и признанија.

"Макинова"-изложбата на пронајдоци, технички унапредувања, модели, нови производи, дизајни и други иновации веќе подолго време е еден од најпродуктивните напори на стопанството за промоција и поттикнување на иноваторството во Македонија. Со основна концепција да се поттикнат вработените, научните и стручните кадри за иновации кои ќе најдат примена во стопанството, создавање услови и можности за трансфер на нова технологија, иновации и знаења "Макинова" почна да функционира од 1980 година. "Макинова" се одржува секоја година во организација на Стопанската комора на Македонија, Народна техника, Сојузот на пронаоѓачите на Македонија и Скопски саем. Секоја година се изложуваат во просек околу 300 експонати, пронајдоци, технички унапредувања, модели, нови производи, технолошки постапки, прототипови, макети, научни проекти и други иновации. Излагачи се претпријатија, научно-истражувачки организации и институции, сојузи, друштва и активи на пронаоѓачи, клубови на млади техничари и научници, организации на техничка култура, друштва на инженери и техничари. "Макинова" врши и промоција на изложените нови производи, презентација на нови идеи за инвентивно творештво.

Исто така, во рамките на оваа манифестација се одржуваат бројни семинари, тркалезни маси и советувања за проблемите од областа на пронаоѓањето во Македонија, за значењето на иновациската дејност во новите услови на пазарното стопанство, проекција на технолошкиот развој, како и за заштитата на индустриската сопственост кај нас и во светот.

Активностите кулминираа со донесувањето на Законот за заштита на индустриската сопственост, хармонизиран со Европската унија и со меѓународните стандарди.

На авторите и на претпријатијата за најуспешните иновации им беа доделувани Златна, Сребрена и Бронзена плакета, односно парична награда од Стопанската комора на Македонија. Добар дел од наградените иновации на "Макинова" потоа беа изложувани на саемите на иновации во Нови Сад, Белград, како и на "Еурека" во Брисел и освојуваа значајни признанија и награди. Македонските иноватори традицијата ја продолжија со освојувањето на првите места на "Еурека".

Квалитативни фактори на стопанисување

Стопанската комора на Македонија од 1979 година го организира традиционалниот симпозиум за квалитативните фактори на стопанисување. Тоа е собир на кој научниците од економската теорија и практика и менаџерите од стопанството разменуваат искуства по одредени тематски подрачја. До 1983 година овој научен собир се одржуваше секоја година, а оттогаш на секои две години. На првите четири симпозиуми се обработуваа две одделни тематски подрачја, потоа секој симпозиум имаше основна тема.

Всушност, од Петтиот симпозиум во 1983 година на тема "Квалитативните фактори на стопанисување во функција на остварувањето на политиката за оптимално потпирање врз сопствени сили", започна серијата теми во овие рамки.

Симпозиумот во 1991 година веќе работеше на тема: "Македонската практика пред предизвик - знаењето како развоен ресурс, поврзано со изградбата на економскиот систем на суверена и самостојна држава".

Во 1993 година се расправаше за "Перспективите на стопанскиот развој во периодот на транзиција и улогата на државата". Во рамките на досегашните симпозиуми, презентирани се 200 научни трудови од економски теоретичари од Македонија и од странство, а можност за настап имаа и голем број стопански раководители и стручњаци.

Од 1995 година Симпозиумот со темата "Малите претпријатија и развојот", всушност, ја најави и својата нова ориентација.

Зголемување на обемот и квалитетот на услугите

Заради давање поголем придонес во зголемувањето на квалитетот на работењето на претпријатијата, претприемништвото, прилагодувањето кон пазарниот систем на стопанисување и настапот на странските пазари, продолжува реализацијата на започнатиот Проект за развој на Стопанската комора на Македонија. Тој се темели на интересите и пред се, на потребите на претпријатијата, за зголемување

на обемот и квалитетот на услугите, што ќе се сервисираат преку Комората. Почетното предвидување ваквите услуги да се сервисираат преку посебно формиран центар во рамките на Комората, ќе се настојува да се развие во трајна ориентација за поставување на Комората како сервис на стопанството во поразвиена форма од постојната.

ЕАН - МАК

Во функција на унапредување на **техничко-технолошкиот развој**, активностите на ЕАН-МАК (Македонска асоцијација за нумерирање на артиклите) продолжуваат во насока на зголемување на членството. Со тоа ќе се зголеми бројот на производите означени со линиски код на домашниот пазар, што ќе придонесе за што побрзо компјутеризирано работење на продажната мрежа во државата. Посебно внимание ќе се посветува на натамошниот развој на ЕАН-системот, во смисла на воведување на размена на документи базирани на ЕАН-кодот по електронски пат (нарачки, фактури, понуди и сл.).

Постојаниот избран суд (Арбитражата) ќе продолжи со зголемен интензитет да го афирмира своето работење, како институција со брзо и праведно решавање на меѓусебни спорови меѓу стопански субјекти од земјата и од странство.

Во таа смисла ќе се реализираат склучените спогодби за заемна соработка со клаузула за реципроцитет со арбитражите при коморите - членки на Асоцијацијата на балканските комори, со Трговско-индустриската комора на Бугарија и со Сталното избрано судиште при Господарска комора на Хрватска. Иницирано е склучување спогодби и со арбитражите на коморите на други земји со кои Република Македонија остварува стопанска соработка, со цел воспоставување доверба и сигурност меѓу деловните партнери во меѓусебното работење.

За погодностите што ги нуди арбитражното решавање на споровите, членките и странските партнери ќе бидат информирани преку организирање предавања, семинари и преку непосредни контакти, со цел предвидувањето арбитражна клаузула во решавањето на евентуалните спорови кои би можеле да произлезат од нивното

работење да биде редовна практика. Исто така, за активноста и работата на Арбитражата и можноста своите спорови со меѓународен елемент стопанските субјекти од земјата и од странство да ги решаваат преку оваа институција ќе се информираат преку "Билтенот" - гласило на Комората и преку гласилата на странските комори.

Информационо поврзување

Во наредниот период значаен акцент во работата ќе се стави на доградбата на постојниот Информационен систем како мултимедијален отворен комуникациски информационален систем, кој треба да креира бази на податоци од соодветни компјутерски мрежи и од Интернет, дигитализирани видео-информации за остварени активности во Комората, електронска комуникација меѓу регионалните комори и друго. Мултимедијалниот комуникациски информационален систем ќе им овозможи на членките пристап преку 24-часовна модемска врска и преку Интернет и пристап преку Интернет за корисниците од странство.

Информациониот систем, во рамките на реализацијата на проектите за заеднички информациони системи, ќе биде дел од заедничкиот Информационен систем на земјите членки на ЦЕИ, на Информациониот систем на Асоцијацијата на балканските комори и ќе биде дистрибуирана база на ICC-Net - Мрежата на Меѓународната трговска комора.

Преку WWW - серверот на Интернет на Комората ќе се овозможи нов начин на презентирање на македонското стопанство и на македонските фирми во странство.

Преку Информациониот систем ќе се продолжи да се публикува месечниот билтен "Business opportunitis" како и концепциски изменет Деловен информатор, со бизнис-вести од целиот свет.

ПИПД "Бизнис медиум", чиј основач е Комората, во рамките на својата издавачка дејност приоритетно внимание ќе обрне на квалитетот и на прилагодувањето на потребите на корисниците на ревијата "Економски магазин". Таа уште поактивно ќе ги следи општествените реформи и прилагодувањето на стопанството на новиот пазарен

амбиент на стопанисување и ќе ги презентира искуствата на трговските друштва од периодот на транзиција. Истовремено ќе нуди што е можно повеќе апликативни информации кои, покрај искуствата, ќе можат да ги користат постојаните и новите субјекти во пазарната економија.

Активностите на Стопанската комора на Македонија, како и досега, ќе имаат приоритетно место на страниците на "Економски магазин" и тоа како внатрешните економски текови, така и меѓународната економска соработка, како и соработката со другите сродни институции во светот.

Во договор, или по налог на Комората, ПИПД "Бизнис медиум" и во иднина ќе подготвува публикации и друг пропаганден материјал, ќе организира, или ќе учествува во организацијата на саеми, изложби и други манифестации и ќе презема други активности, за промоција на македонското стопанство во светот.

Во насока на остварување на што поцелосно и пошироко информирање за коморските активности, Комората и во наредниот период своето целокупно работење ќе го засновува врз потполна отвореност и јавност на состаноците, средбите, посетите на делегации и другите манифестации и активности, со што на средствата за јавно информирање ќе им се овозможува да присуствуваат, или на друг начин да ги следат и самостојно за нив да известуваат и да ги презентираат во своите гласила.

Јавни овластувања

Користејќи ги досегашните искуства во вршењето на **јавните овластувања**, за кои во изминатиот период се покажа дека најцелисходно се вршат во Комората, во наредниот период ќе се настојува сервисирањето на потребите на стопанските субјекти во областа на јавните овластувања да биде уште пооперативно, водејќи сметка при тоа да се задржи авторитетот и довербата што во изминатиот период се стекнати кај органите на ЕУ, органите на други земји, други асоцијации и институции и деловните партнери во земјата и во странство.

Во таа насока ќе се продолжи со издавање на меѓународни дозволи во патниот товарен сообраќај, сертификати и други потврди и документи што ја следат стоката при увозот и извозот, усогласувањето на автобуските возни редови во меѓумесниот и меѓународниот линиски превоз на патници, а, по потреба, и авионските редови на летање за зимскиот и летниот период и сл.

Кај надлежните државни органи ќе се покренуваат иницијативи за проширување на листата на јавните овластувања од интерес на стопанството, за чие вршење е најпогоден коморскиот механизам (распределба на увозно-извозните контингенти, деташман, АТА - карнети, потврди за стоки што не се произведуваат во Република Македонија и сл.).

Ќе се покренуваат иницијативи за институционализација на јавното овластување за издавање потврди за бонитетот на домашните фирми, односно за обезбедување информации за бонитетот на странски фирми преку информационите системи на соодветните меѓународни асоцијации и институции.

Тргувајќи од определбата на Комората за поголемо приближување до своите членки за олеснување на користењето на нејзините услуги при добивањето на документи што ги издава Комората при вршењето на јавните овластувања (дозволи, сертификати, потврди и слично), ќе отпочне реализацијата на проектот за дислокација на дел од јавните овластувања во рамките на регионалните комори.

Социјално партнерство

Комората дава активен придонес во застапувањето на интересите на работодавачите преку социјалното партнерство, со Владата и во мнозинските синдикати. Таа се залага усогласувањето на ставовите и заедничкото согледување на тековите на репродукцијата и градењето на решенија во колективните договори што ќе се склучуваат меѓу организацијата на работодавачите и Синдикатот да биде во целина во функција на придонес за обезбедување стабилни услови за

стопанисување и целосно почитување на местото на раководните тимови во претпријатијата во услови на пазарна економија. Во таа насока Комората особено настојува да се развиваат функциите на Економско-социјалниот совет, со што соодветна улога на тој план ќе има и Владата, како носител на мерките и прописите со кои се обезбедува материјална и социјална сигурност на работниците и граѓаните, како еден од предусловите за стабилност во општеството, а со тоа и на условите за стопанисување и конкуретноста на македонското стопанство.

Преку Здружението на работодавачите Комората активно се ангажира за целосно спроведување во пракса на Општиот и на гранските колективни договори, кои како значајни инструменти на пазарот на работна сила треба да го добијат правото место и влијание во регулирањето на низа одредби од работното законодавство.

Комората ќе го јакне своето делување во давањето стручна и друга помош на членките и на други субјекти, особено во тековното работење, користењето на податоци од Информациониот систем, практичната примена на законите и подзаконските акти, примената на колективните договори, заштитата на интересите на работодавачите, изготвувањето на разни документи поврзани со работењето во земјата и во странство, реструктурирањето и унапредувањето на производството и прометот, особено со странство, стручното оспособување и усовршување за претприемачко делување во услови на пазарно стопанство во земјата и во странство, воведувањето на нови технологии и системи на квалитет, решавање на спорови и други прашања. Притоа, освен вработените во Стручната служба, како и досега, ќе бидат ангажирани специјалисти од стопанството и од науката.

Со новата територијална организираност на Комората се настојува оптимален дел од стручните услуги стопанските субјекти да ги добиваат непосредно преку регионалните комори и другите форми на територијално организирање. Со тоа во поголема мерка ќе се излегува во пресрет на потребите од коморски услуги и за најмалите стопански субјекти или поединци кои вршат, односно имаат намера да вршат стопанска дејност.

Стандард ISO 9000

Поаѓајќи од значењето на квалитетот на производите за стоковната размена со странство, Стопанската комора на Македонија се ангажира за развој и унапредување на квалитетот на производите од 1980 година. Во почетокот, активностите беа насочени кон формирање на соодветни служби за контрола на квалитетот во претпријатијата, како и оспособување на вработените во овие служби, преку семинари и советувања, за користење на современи методи за контрола на квалитетот на производите. Активностите беа насочени кон подигање на нивото на контролата на квалитетот и измена на нејзината улога од завршна во превентивна, односно, од контрола за обезбедување на квалитет, денес се одвиваат активности за воведување на системи за квалитет (ISO 9000) кои го обезбедуваат квалитетот на производните процеси, а не само на производот и Тотален менаџмент за квалитет (TQM).

Извршниот одбор на Стопанската комора на Македонија донесе Програма за унапредување на квалитетот во стопанството, со која е покрената иницијатива за обука на кадри, кои ќе имаат задача да им помогнат на претпријатијата да го воведат системот за квалитет согласно меѓународните стандарди ISO 9000 и да се стекнат со меѓународно признат сертификат. За оваа цел Комората го реализира Проектот "Развој на ISO 9000 во стопанството на Македонија", со техничка помош од Британската Влада. Во рамките на Проектот, во 20 претпријатија во Македонија, без надомест, се воведува системот за квалитет согласно ISO 9000 и до крајот на месец април 1998 година тие ќе бидат подготвени за сертификација од меѓународно признато тело. Исто така, обучени се 10 консултантите и четворица проценители кои се стекнаа со меѓународно признати сертификати и заедно со консултантите од Велика Британија работат во споменативе претпријатија. Одржан е Семинар за обезбедување на квалитетот и обучени се по двајца претставника од секое претпријатие (вкупно 40) за

примена на системот, а ќе се обучат и 40 интерни проценители. Поради големиот интерес на претпријатијата во Македонија за овие активности, а со цел да се координира оваа дејност во иднина, Стопанската комора на Македонија ќе формира тимови од кадрите обучени во рамките на овој Проект и своите услуги ќе ги нуди на претпријатија кои не се опфатени со овој Проект.

Во рамките на своите редовни активности на полето на унапредувањето на квалитетот, Стопанската комора на Македонија редовно двапати годишно организира советувања за актуелни теми, а по повод Светскиот ден на квалитет, Европската недела на квалитет, Светскиот ден на стандардизација и Светскиот ден на метрологијата, организира стручни средби на професионално вработените во овие дејности.

ОРГАНИЗАЦИСКА ПОСТАВЕНОСТ НА СТОПАНСКАТА КОМОРА НА МАКЕДОНИЈА

Според Законот за Стопанската комора на Македонија, таа е дефинирана како асоцијација на стопанството. Комората се раководи од непосредните потреби и интереси на стопанските субјекти и стопанството како целина, во кое се застапени повеќе облици на сопственост. Притоа, Комората не е алка во системот на одлучувањето и власта, туку деловно-стручна, сервисна, советодавна инфраструктурна организација. Институционално претставува сегмент на деловната технологија на стопанството и на целината на сложените процеси што се одвиваат во регулирањето и одвивањето на модерната економија и пазарните законitosti.

Односите на Комората кон органите на државата и кон другите делови на општествено-економскиот систем се повеќе се менуваат во насока на изградување на партнерски односи, што е неспорен интерес и на државата и на стопанските субјекти. Со ангажирањето на Комората во застапувањето на интересите на стопанството, односно на своите членови, особено во областа на стопанското законодавство и градењето на мерките на развојната и тековната економска политика, се постигнува поголем квалитет на законските и други прописи и мерките на економската политика и поуспешно се надминуваат појавите на рецесија и кризни состојби во стопанството.

Комората, како единствена асоцијација на стопанските субјекти, е самостојна во остварувањето на целите и задачите заради кои е основана. Притоа, во своето работење Комората обезбедува јавност и достапност во работата на органите и облиците на организирање за сите членови.

Според Законот, во Стопанската комора на Македонија членуваат сите субјекти кои вршат стопанска дејност, а имаат седиште во Република Македонија. Овој тип коморско организирање, познат како континентален, е докажан во практиката на пазарните економии со долга традиција. Членовите ги обезбедуваат и средствата за функционирање

на Комората, од што, логично, произлегува и начелото на непрофитабилност на коморската организација.

Функции и дејност на Комората

Комората ја насочува својата дејност кон:

- подобрување на резултатите од работењето на стопанските субјекти и нивната организираност;
- давање стручна помош во развојот на одделни дејности;
- усвојување нови технологии и методи на водење на претпријатијата;
- поттикнување и координирање на истражувањата и развојот на техничко-технолошките достигнувања;
- давање стручна помош на одделни членови во конципирањето на нивниот развој и во усогласувањето на развојните интереси на одделни членови;
- организирање на единствен информационален систем и деловно информирање за значајни податоци од домашната и светската економија, за развојни проекти, за кредитно-монетарната, даночната, царинската политика, пазарот, технологиите, извозните и увозните можности во одделни земји;
- воспоставување и развој на стопанската соработка со странство преку општостопанска и туристичко-информативна пропаганда, изложби и други промотивно-пропагандни активности;
- развој на надворешно-трговската мрежа, деловно поврзување и информирање;
- организирање и поттикнување на соодветни форми на перманентно функционално образование и иновација на знаењата на работоводните и стручните кадри во претпријатијата;
- утврдување и негување на добри деловни обичаи;
- развивање на деловниот морал и утврдување правила на добро деловно однесување на членовите на Комората во меѓусебните и односите спрема трети лица на пазарот;

- застапување на интересите на стопанството пред органите на државата, особено при подготвувањето на стопанското законодавство, мерките и механизмите на стопанскиот систем и економската политика и утврдувањето на макроекономската и развојната политик;

- застапување на интересите и правата на работодавачите во односите на полето на социјалното партнерство и друго.

Комората има и повеќе јавни овластувања, што и се доверени со закон - издава уверенија и потврдува одредени факти кои нејзините членови ги употребуваат, особено во рамките на своето надворешно-трговско работење (уверенија за потекло на стоките, потврди за случаи на виша сила и други околности, заверки на фактури, ценовници и други исправи).

Облици на организирање

Со работата на Комората управуваат нејзините членови, преку свои претставници во органите, облиците на организирање и работење, посебните организациони облици и другите форми на организирање, утврдени со или во согласност со нејзиниот Статут.

Членовите на Комората, во рамките на коморското организирање, можат да се здружуваат и да дејствуваат и преку посебни организациони облици, заради поуспешно и поефикасно остварување на одредени специфични заеднички интереси во одредено подрачје или област на делување.

Здружението е облик на гранско организирање и работење во кое членовите се поврзуваат заради остварување на специфичните интереси кои се однесуваат на соодветната гранка.

Во Комората се организирани следните здруженија:

- Здружение на енергетиката, црната и обоената металургија;
- Здружение на металната и електроиндустријата;
- Здружение на градежништвото, индустријата и градежни материјали и неметалите;
- Здружение на хемиската индустрија;
- Здружение на текстилната индустрија и конфекцијата;

- Здружение на индустријата на хартија и целулоза, графичката индустрија, новинско-издавачката дејност и кинематографијата;
- Здружение на кожарско-преработувачката индустрија;
- Здружение на земјоделството и прехранбената индустрија;
- Здружение на тутунското стопанство;
- Здружение на водостпанството;
- Здружение на шумарството и дрвната индустрија;
- Здружение на прометот и услугите;
- Здружение на сообраќајот и врските;
- Здружение на угостителството и туризмот;
- Здружение на комуналните дејности;
- Здружение на банкарството и осигурувањето;
- Сојуз на здруженијата на самостојните стопанственици и
- Сојуз на здруженијата на индивидуалните земјоделски производители.

Заради остварување на специфичноста на интересите на одделни членови на здруженијата, во рамките на здруженијата можат да се формираат групации, одбори или секции.

За остварување на интересите на членовите од одделно подрачје се формираат **регионални комори**.

Во рамките на Комората се организирани следните регионални комори:

- Регионална комора со седиште во Берово;
- Регионална комора со седиште во Битола;
- Регионална комора со седиште во Велес;
- Регионална комора со седиште во Гевгелија;
- Регионална комора со седиште во Гостивар;
- Регионална комора со седиште во Дебар;
- Регионална комора со седиште во Кичево;
- Регионална комора со седиште во Кочани;
- Регионална комора со седиште во Охрид;
- Регионална комора со седиште во Прилеп;

- Регионална комора со седиште во Скопје;
- Регионална комора со седиште во Струмица;
- Регионална комора со седиште во Тетово и
- Регионална комора со седиште во Штип.

Органи на управување и раководење

Органи на Комората: се Собранието, Извршниот одбор, Надзорниот одбор и претседателот на Комората.

Собранието на Комората:

- ги донесува статутот, програмата за работа, финансискиот план и завршната сметка на Комората;

- разгледува и утврдува ставови по значајни прашања на стопанскиот систем, развојната и тековната економска политика;

- одлучува за формирање облици на организирање и работење на Комората и дава мислења за формирање на посебни организациони облици;

- ги избира и разрешува членовите на Извршниот и на Надзорниот одбор, претседателот и потпретседателите, претседавачот на Собранието и генералниот секретар на Комората и ги разгледува извештаите за нивната работа;

- одлучува за други работи што се од најголемо значење за остварувањето на функциите на Комората, утврдени со Законот, Статутот и други работи.

Извршниот одбор, како извршно-оперативен орган на Комората:

- ги извршува актите на Собрането;

- ги утврдува предлозите на актите што ги донесува Собранието;

- ги следи стопанските движења во поодделни области и гранки и стопанството во целина;

- утврдува предлози на прописи и мерки и покренува активности за унапредување на работата и подобрување на условите за стопанисување и остварување на економската политика;

- покренува иницијативи за донесување и утврдување ставови по нацрти и предлози на закони и други прописи;

- ги утврдува ставовите при настапувањето на Комората пред органите на државата и други институции во земјата и странство и др.

За извршување на одредени работи од својот делокруг, Извршниот одбор формира постојани и повремени работни тела, во чиј состав влегуваат истакнати стопанственици, научни и стручни работници.

Претседателот ја претставува Комората; раководи со нејзините работи и ги извршува одлуките и заклучоците на другите органи на Комората; се грижи за соработката со државните и други органи и институции во земјата и во странство и посебно за унапредување на економските односи со странство, преку соработка со стопанските комори на други земји и други видови на институционална и вонинституционална соработка и др.

При Комората се организирани **Постојан избран суд (Арбитража) и Суд на честа**, како независни органи.

Постојаниот избран суд одлучува за меѓусебните спорови на членовите на Комората, како и во споровите со странски елементи, заради спогодбено решавање на тие спорови, со посредување или одлучување, ако странките од земјата или од странство ја договориле неговата надлежност. Неговите одлуки, според Законот, се конечни и имаат сила на правосилна пресуда, што претставува предност во оперативноста на решавањето на евентуалните спорови што настануваат во односите на пазарот.

Судот на честа одлучува за повредите на добрите деловни обичаи во работењето на членовите, како и за активности кои претставуваат нелојална конкуренција или монополско однесување, при што, преку изречување на мерки во согласност со Статутот на Комората, придонесува за нивно надминување.

Стручни и услужни дејности

Стручните, административно-техничките, помошните и другите работи за потребите на Комората и нејзините членови, во согласност со Законот, Статутот и другите акти на Комората ги врши Стручна служба, во која се вработени лица со различни профили на стручност, потребни за извршување на поодделните активности, поврзани со функциите на Комората во сегашните услови на стопанисување и потребите на стопанството во односите на домашниот и другите пазари во светот.

Во извршувањето на одредени активности на овој план, Комората остварува редовна соработка и со научни и стручни организации и други асоцијации во земјата и во странство.